ЗНО

ЛІТАРАТУРНА-ФІЛАСОФСКІ СШЫТАК

ЗНО 43

Трэці год запар Таварыства Вольных Літаратараў пры фінансавай падтрымцы Беларускага фонду Сораса ладзіць у Полацку (Наваполацку) міжнародныя канферэнцыі. І трэці год запар "ЗНО" прадстаўляе сваю прастору для спавешчанняў, літаратурных тэкстаў, творчых акцый удзельнікаў гэтых імпрэзаў.

Вось і на гэты раз выпуск літаратурна-філасофскага сшытка цалкам складзены з тэкстаў тых, хто браў чынны ўдзел у канферэнцыі "Незалежны друк Беларусі. Шляхі станаўлення", якая адбывалася сёлета 1 — 2 лістапада ў Полацку.

Юрась БАРЫСЕВІЧ

ВАЛЬС ДЛЯ ЭЛЕКТРОННАГА ТАМТАМА

Пры ўсім багацці новых думак, імёнаў і стылістычных рашэнняў незалежны друк Беларусі застаецца па-за ўвагай шырокай грамадскасці — як, зрэшты, і тыя выданні, што існуюць з дзяржаўных датацый. Альтэрнатыўная літаратура змагаецца за месца пад сонцам вачэй чытача, крычыць пра неабходнасць эстэтычных рэформаў ва ўвесь свой нутраны голас (бо чытаюць гэтыя заклікі пераважна тыя, хто і без таго з імі згодны), але сама гэта альтэрнатыўнасць выклікае пэўныя сумненні. Галоўная адрознасць паміж дзвюма сучаснымі беларускімі літаратурамі —чыста арфаграфічная. Мы імкнемся пісаць па-новаму, але думаем, пераважна, паводле старых добра знаёмых мадэляў, якім нас навучылі нашыя ж апаненты. Незалежны друк, па сутнасці, запазычыў у дзяржаўнай літаратуры пераважную большасць сваіх тэмаў, жанраў і стылістычных прыёмаў. Аднак найвялікшая ягоная памылка і слабасць, на маю думку, палягае ў тым, што ён запазычыў традыцыйныя спосабы тыражавання і дастаўкі мастацкіх твораў чытачам, на неэфектыўнасць якіх скардзяцца ўжо самі літаратурныя палкоўнікі і генералы.

Афіцыйныя і незалежныя выданні маюць сёння прыкладна аднолькавыя тыражы: я хачу сказаць — аднолькава нізкія. Якім бы наватарскім ці, наадварот, "старараватарскім" ні быў мастацкі беларускамоўны тэкст, прачытае яго вельмі абмежаванае кола людзей. І нават пры тыражах у некалькі тысяч ці нават соцень асобнікаў значная колькасць кніг, газет і часопісаў не знаходзіць пакупніка і ляжыць, нібы камень, пад які вада не цячэ, у рэдакцыях або выдавецтвах. Літаратары старой фармацыі думаюць толькі пра тое, як захаваць за кнігай статус духоўнай каштоўнасці, і самі не жадаюць бачыць у ёй тавар, якім з дапамогай добрай рэкламнай кампаніі можна спакусіць усялякага, нават непісьменнага чалавека.

Больш прагматычныя аўтары незалежных выданняў не маюць нічога супраць камерцыялізацыі беларускай літаратуры, але і яны застаюцца ў палоне ілюзій, што людзі набываюць кнігі або выпісваюць газеты толькі дзеля таго, каб чытаць. Чалавека можа падштурхнуць да пакупкі тысяча розных прычын — і, значыцца, столькі ж функцый можа выконваць кніга. Вось іх і павінны шукаць або прыдумляць тыя, хто марыць пра заваёву рынку літаратуры.

Усялякая рэклама — гэта ветлівы рэкет. Працытую некалькі прыёмаў павелічэння колькасці падпісчыкаў, якія я вычытаў у адным з дапаможнікаў для журналістаў.

1. Тэлефонны маркетынг: патэнцыяльныя падпісчыкі абзвоньваюцца (лепш за ўсё штоночы) па тэлефоне.

2. "Брыгадны" продаж: брыгада распаўсюджвальнікаў пад поглядам брыгадзіра ходзіць па кватэрах, распавядае жахлівыя гісторыі або анекдоты і прапануе аформіць падпіску.

3. Праз пошту: патэнцыяльнаму чытачу дасылаецца ветлівая прапанова падпісацца і трагічныя фотаздымкі ці, наадварот, карыкатуры на тых, хто адмовіўся гэта зрабіць.

Дапамагаюць таксама рэкламныя шчыты, стэнды ў крамах, на прыпынках і г.д.

Зрэшты, і ў малатыражнасці сучаснай літаратуры ёсць свае станоўчыя бакі, сваё незаўважнае шчасце. Гэта, па-першае, інтымны характар адносінаў паміж аўтарам і чытачом. Напрыклад, вельмі значная частка газеты "Наша Ніва" адведзена шматлікім дзённікам супрацоўнікаў рэдакцыі і асобных чытачоў, а таксама прыватнай перапісцы паміж імі. Па-другое, малы тыраж змяншае разаральныя выдаткі на паліграфічныя паслугі і, нарэшце, ён стварае нашмат шырэйшыя магчымасці для эстэтычных эксперыментаў. Функцыі аўтара і рэдактара ў некаторых выданнях (а часам і чытача) выконвае адзін і той жа чалавек, што дазваляе друкаваць што заўгодна і як заўгодна. Аўтар мае ў іх амаль такую ж свабоду дзеянняў, як у рукапісе або ва ўласных думках і марах. Зрэшты, ёю мала хто карыстаецца: незалежным выданням сёння ўжо замала быць альтэрнатыўнымі, яны хочуць ператварыцца ў цэнтральныя, стаць новымі заканадаўцамі літаратурных модаў і настаўнікамі добрага густу, а таму імкнуцца "дагнаць і перагнаць" дзяржаўны друк у рэспектабельнасці. І трэба сказаць, некаторым з іх удалося перасягнуць афіцыйныя выданні не толькі ў паліграфічнай якасці, але і ў паважным кансерватызме эстэтычнай пазіцыі.

Беларуская літаратура ўвогуле — ледзь не самая кансерватыўная ў Еўропе. Але няма вялікшых кансерватараў, чымсьці постмадэрністы. Прыхільнікам гэтага напрамку я параіў бы заснаваць часопіс ці нават штодзённую газету, дзе з нумара ў нумар друкаваліся б адны і тыя ж тэксты і ілюстрацыі, а змяняліся б толькі рубрыкі і, магчыма, прозвішчы аўтараў. Многія людзі шчыра ўпэўнены, што газеты пішуць штодня адно і тое ж, так што падпісчыкі на такое выданне, мяркую, знайшліся б. Асабліва, калі на ролю бясконцага дня ўзяць не сённяшні занадта няпэўны і малапрыемны, а схаваны дзесьці ў нетрах часу, — светлы дзень, да якога яшчэ жыць і жыць, або іншы, ужо пражыты з задавальненнем большасцю патэнцыяльных чытачоў.

Кансервацыя часу — толькі адна са шматлікіх паслуг, якія можа прапанаваць сваім кліентам сучасная літаратура. Хіба нельга было б зарэгістраваць у якасці вытворчай формы літаратурнае бюро, якое па індывідуальных заказах стварала б тэксты для віншавальных паштовак, тэлефонных дыялогаў, татуіровак і эпітафій? Мяркую, знайшліся б кліенты, якія могуць купіць эпіграмы на сваіх знаёмых, вершы пра каханую жанчыну, свежы анекдот на злобу дня, некалькі варыянтаў аўтабіяграфіі (як кажуць разведчыкі, сваю легенду). Аматарам белетрыстыкі можна прапанаваць таксама ўставіць іх пад сапраўднымі ці прыдуманымі імёнамі ў нейкі класічны тэкст, перапісаць нанова старонкі кнігі, якія чымсьці не задаволілі чытача (у перспектыве чалавеку можа хапіць на ўсё жыццё адной кнігі — калі можна будзе яе бясконца перапісваць), напісаць працяг або перадгісторыю прапанаванага сюжэта. Праблемы з аўтарскімі правамі наўрад ці паўстануць, бо гэтыя кнігі будуць рабіцца ў адным або некалькіх асобніках. Цалкам магчыма выпускаць і газету для аднаго чытача: яшчэ нядаўна ў Мінску выходзіла "Газета Андрэя Клімава" (сваё імя ёй, зрэшты, даў не чытач, а выдавец).

Добра было б заснаваць і незалежнае інфармацыйнае агенцтва (пад умоўнай назвай, напрыклад, "Бумбамінфарм" ці БблТА), якое мусіла б не вышукваць навіны, што самі растуць, нібыта грыбы, у гушчары рэчаіснасці, а ствараць іх сваімі рукамі — ці то навукова прыдумляць, ці то арганізоўваць сапраўдныя падзеі, пра якія варта паведаміць свету. Некаторыя навіны або падзеі можна было б рабіць на продаж ці па заказах прыватных калекцыянераў, іншыя — ахвяраваць у фонд айчыннай гісторыі, а рэшту дарыць сябрам ці пакідаць сабе на памяць. Сапраўдны ас журналістыкі, па словах бацькі "жоўтай" прэсы Р.Хёрста, не толькі шукае сенсацыю, але і стварае яе сам (напрыклад, сфабрыкаваныя і распаўсюджаныя па ягоным загадзе здымкі баявых дзеянняў паміж войскамі Злучаных Штатаў і Іспаніі сталі падставай для пачатку вайны паміж гэтымі краінамі). Па сутнасці, тое ж казаў і Ленін: газета павінна быць не толькі прапагандыстам і агітатарам, але таксама і арганізатарам. Правілам савецкай журналістыкі было спалучэнне пісьма з непасрэдным уздзеяннем на структуры грамадства ў патрэбным партыі кірунку.

Неабавязкова ствараць навіны і падзеі агульнаграмадскай значнасці (прынамсі, пакуль дзяржава захоўвае манаполію на асноўныя сродкі масавай інфармацыі). Людзям не хапае не столькі агульных, колькі прыватных навінаў, якія датычацца іхняга ўласнага жыцця і досыць вузкага кола сваякоў і знаёмых. Можна было б па прыватных замовах весці сямейныя хронікі, шукаць звесткі пра страчаных сяброў і апрацоўваць паданні пра іхні незвычайны лёс, збіраць па розных установах усю патрэбную інфармацыю, забяспечваць кліентаў маляўнічымі падрабязнымі легендамі для адказаў на пытанні рэкеціраў, следчых або ўласнай жонкі (накшталт: "Дзе ты быў усю ноч?").

Сродкі масавай інфармацыі маюць сёння больш улады, чым калі-кольвечы раней. І аднак, на мой погляд, ужо з'явіліся прыкметы іхняга непазбежнага заняпаду, выкліканага прыватызацыяй інфармацыйнай прасторы, у якой неўзабаве будзе жыць сучасны чалавек сам-адзін або разам з блізкімі людзьмі. На змену TV-вяшчанню для ўсіх прыходзяць кабельнае тэлебачанне і відэазапісы, разлічаныя на больш вузкую аўдыторыю. Тэлеперадачы і відэафільмы ўжо можна глядзець на экране персанальнага камп'ютэра, мадэлюючы на свой густ выяву, гукавое суправаджэнне і паслядоўнасць кадраў. Найноўшыя інфармацыйныя тэхналогіі ўжо не зусім падобныя да мас-медыя: камп'ютэрныя сеткі маюць больш агульнага з тэлефонам, чымсьці з радыё. Інтэрнет, які праектаваўся як палац невычэрпнай інфармацыі, ператварыўся ў арэну для разнастайных дыспутаў і сексуальных прыгодаў (урад ЗША ўжо разгарнуў прапагандысцкую кампанію за абмежаванне анархіі, гвалту і парнаграфіі ў камп'ютэрных і тэлевізійных сетках з дапамогай цэнзар-чыпаў). На чарзе — з'яўленне інтэрактыўнага кіно і тэлебачання, шматварыянтных фільмаў і перадач: камп'ютэр, відэамагнітафон або тэлепрыймальнік аўтаматычна будуць выбіраць дэкарацыі, павароты сюжэту, гукавое суправаджэнне і аблічча герояў паводле густу і настрою гледача. Кіраваць тэмпам і зместам падзеяў на экране чалавек можа голасам, з дапамогай клавіятуры на пульце або кібершлема для адсочвання выразу твару (такія ўжо выпускае, напрыклад, фірма Vierte Art): дастаткова ўсміхнуцца або ўзняць бровы ў новым месцы — і далей сюжэт будзе разгортвацца ў іншым накірунку. У выніку ніводны фільм амаль немагчыма будзе паглядзець двойчы. Кожны будзе глядзець сваё ўласнае кіно і асабістыя зводкі навінаў.

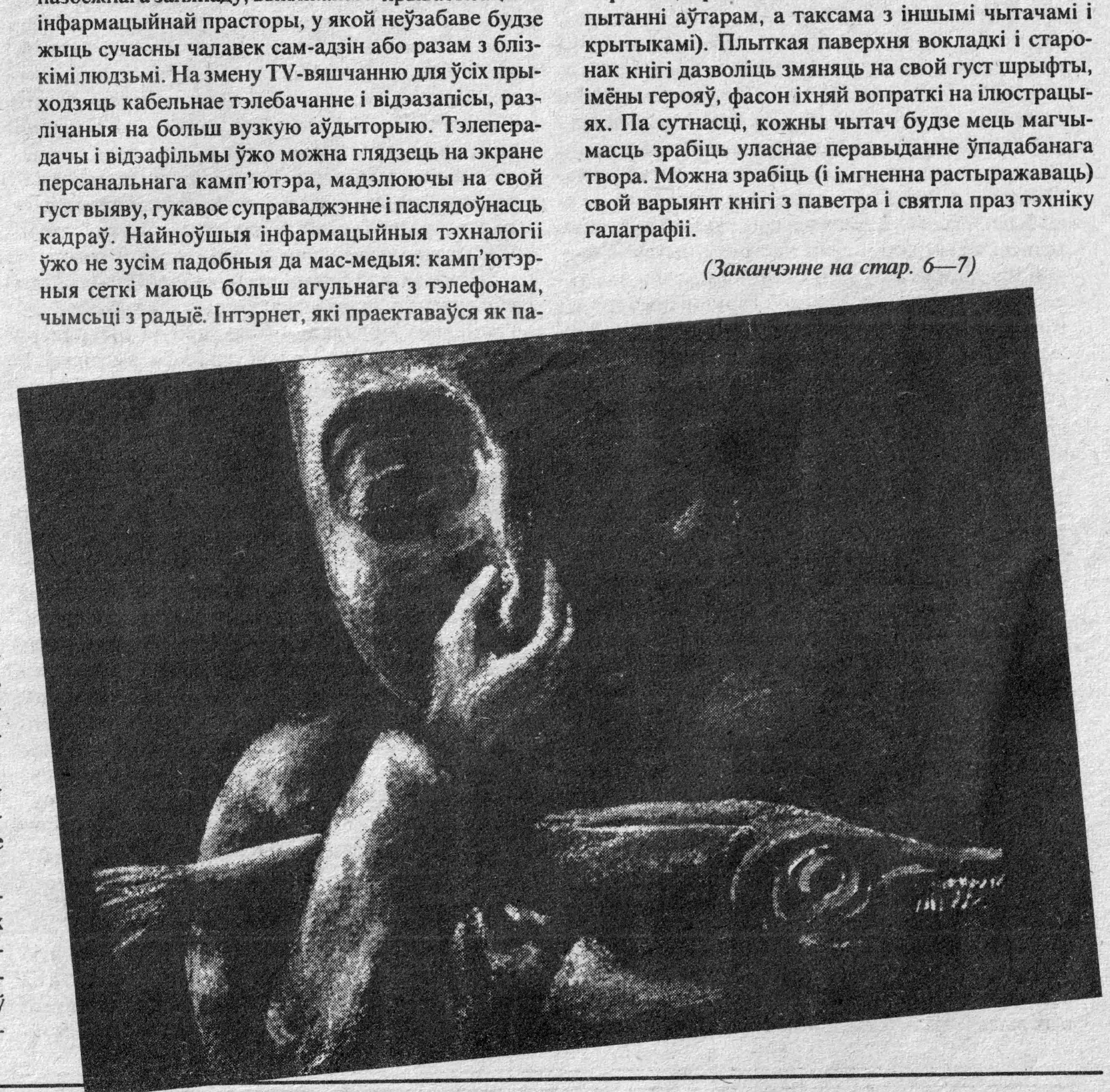
У эстэтыцы постмадэрна форму і змест мастацкага твора выбірае не мастак або рэжысёр, а сам глядач. У літаратуры бінарная апазіцыя "аўтар — чытаючая публіка" перараджаецца ў іншую, не менш жорсткую: "чытач — пішучая хеўра" (магчыма, мы яшчэ пабачым літаратурныя вечарыны, дзе пісьменнікі будуць стаяць у чарзе за аўтографам да найбольш таленавітага ці скандальна вядомага чытача).

Аўтарскае права, рэдактура, вялікія тыражы, унармаваная мова — усё гэта ўласціва індустрыяльнаму перыяду ў развіцці літаратуры з ягоным падзелам на прафесійных пісьменнікаў (г.зн. бульварных ці ангажаваных уладай або легальнай апазіцыяй) і графаманаў, а таксама — падзелам працы паміж тымі, хто стварае кнігу, тыражуе і распаўсюджвае яе. Зараз мы перажываем зусім не часовы выпадковы крызіс прыгожай славеснасці, як хацелася б думаць, а пачатак эпохі постіндустрыяльнай літаратуры — з аднаго боку, камп'ютэрызаванай, а з другога — малапісьменнай (у тым сэнсе, што ўласна пісьмо выконвае ў ёй другасную функцыю, падпарадкаваную чамусьці іншаму: чытанню, фізіялагічным рэакцыям цела, камерцыйнай калькуляцыі, фантазіям крытыкаў, пажыццёваму перформенсу літаратара, паліграфічным эксперыментам і г.д.).

З'яўленне даступных настольна-выдавецкіх сістэмаў і здрабненне тыражоў дазволіла пісьменнікам самім займацца наборам, вёрсткай і тыражаваннем сваіх твораў. Прапаную ставіцца да гэтага не як да тэхнічнай нецікавай працы, а як да з'яўлення дадатковых магчымасцяў для самавыяўлення (або сцвярджэння нейкай надасабовай ідэі). Сучасны літаратар павінен шукаць уласны стыль не толькі пісьма, але і друкавання. Можна, напрыклад, усё жыццё друкаваць адну і тую ж кнігу ў розных варыянтах, нават паставіць рэкорд: 10 000 жыццёвых перавыданняў! Многія друкуюць свае творы пасля смерці — а ці не паспрабаваць выдаць нешта яшчэ да свайго нараджэння, каб з'явіцца на свет ужо вядомым пісьменнікам? Можна купіць для свайго рукапісу макет зусім іншай вядомай кнігі з яе назвай, прозвішчам аўтара і ілюстрацыяй або надрукаваць яго на бланках нейкіх афіцыйных даведак, пасведчанняў і пашпартоў. Было б што друкаваць, а паперу знойдзем!

Новыя тэхналогіі дазваляюць паглыбіць індывідуальнасць не толькі пісьма і друку, але і чытання. Камп'ютэрызаваная кніга пакідае быць сродкам масавай галюцынацыі і ператвараецца ў прастору разгалінаваных асабістых фантазмаў. Я маю на ўвазе не толькі экранныя хмызнякі гіпертэксту, але і, напрыклад, вадкакрышталічную кнігу (свайго кшталту пейджар для зносінаў з жывым або мёртвым, прадбачліва запісаўшым свае адказы і пытанні аўтарам, а таксама з іншымі чытачамі і крытыкамі). Плыткая паверхня вокладкі і старонак кнігі дазволіць змяняць на свой густ шрыфты, імёны герояў, фасон іхняй вопраткі на ілюстрацыях. Па сутнасці, кожны чытач будзе мець магчымасць зрабіць уласнае перавыданне ўпадабанага твора. Можна зрабіць (і імгненна растыражаваць) свой варыянт кнігі з паветра і святла праз тэхніку галаграфіі.

(Заканчэнне на стар. 6—7)

Юры ГУМЯНЮК

“КАЛОСЬСЕ” ЯК ЛЮСТРА ЖЫЦЦЯ

1.

Мара майго ўзьнёсла-рамантычнага юнацтва пра прыгожы літаратурна-мастацкі часопіс, вакол якога б згуртаваліся сябры й калегі-аднадумцы, зьдзейснілася амаль праз дзесяць гадоў. Тое, што некалі здавалася салодкім фантомам ды лекавала неспакойныя сэрцы амбітных творцаў-дэбютантаў, набыло рэальныя абрысы. Больш таго, займела поспех у чытача, на адсутнасьць якога скардзяцца, плачучы ў камізэльку, айчынныя літаратары старэйшае генэрацыі. Нованароджанаму дзіцяці падчас хрышчэньня на Устаноўчым сходзе Таварыства Вольных Літаратараў (ТВЛ) далі гучнае й вельмі традыцыйнае для беларускага кантэксту імя — “КАЛОСЬСЕ”.

Чаму менавіта “КАЛОСЬСЕ”? Зь якой нагоды? Трэба назаўсёды адмовіцца ад гэтай непрывабнай псеўдафальклёрнасьці! Наша місія — ствараць новую літаратуру, не варушачы завалы спарахнелых адраджэнцкіх штампаў! Паколькі мы — н о в ы я й н е з а л е ж н ы я, дык новаму й незалежнаму выданьню патрэбная сьвежая, а не пакарыстаная назва. Падобныя думкі выказалі Славамір Адамовіч ды Ігар Сідарук (вядомыя сваёй схільнасьцю да радыкалізму), калі пастаўскі паэт і журналіст Алесь Касьцень прапанаваў уваскрасіць славутае “КАЛОСЬСЕ” 30-х гадоў. Маўляў, паўстала з попелу “Наша Ніва”, набыла сучасны выгляд і неблагія перспэктывы...

Шчыра кажучы, Алесь Касьцень ня быў піянэрам у справе адназваньня “КАЛОСЬСЯ”. Ідэя стварэньня часопіса з такой назвай лунала ў адраджэнцкім паветры пачатку 90-х, канцэнтруючыся ў незалежных ад дзяржавы літаратурна-мастацкіх колах у нешта больш канкрэтнае. Яшчэ за два гады да нараджэньня ТВЛ сьціплы гарадзенскі навуковец Янка Трацяк, які дасьледуе ролю беларускіх каталіцкіх сьвятароў у адраджэньні роднае мовы і нацыянальнае сьвядомасьці, у прыватнай гутарцы натхнёна прамовіў: “Файна было б узнавіць “КАЛОСЬСЕ”!” Тады ён, напэўна, наўрад ці сам верыў у магчымую рэалізацыю надта прывабнага й “грандыёзнага” праэкту. А калі праэкт ажыцьцявілі паводле ўласнага ўяўленьня іншыя асобы, Янка Трацяк ціха абурыўся: “Эх, не туды вы, хлопцы, загнулі! Гэта ня тое “КАЛОСЬСЕ”!”

Гэтаксама некалі ў “ЛіМе” абураўся з нагоды асобных публікацый адноўленай “Нашай Нівы” Язэп Палубятка, маўляў, гэта ня тая “Наша Ніва”. Такім чынам паўстала пытаньне: “А ці мелі маральнае права сучасныя літаратары на рэанімацыю легендарных беларускіх выданьняў?” Так, мелі, бо нехта ўрэшце рэшт павінен быў узяць на сябе адказнасьць ды зрабіць рашучы крок наперад. Рэанімацыя й пераасэнсаваньне дасягненьняў недалёкай мінуўшчыны — гэта натуральныя шляхі пабудовы новых парадыгмаў, безь якіх немагчымы сучасны літаратурна-мастацкі працэс.

2.

Сёньня новае “КАЛОСЬСЕ” існуе ў праверанай часам форме саліднага нэоакадэмічнага часопіса. І старая назва зайграла нанова яркімі фарбамі, нібыта клясычнае начыньне, напоўненае сьвежым і спакусьлівым зьместам. Вось ён — масток, які суадносіў мінулае і сучаснасьць. Вось ён — удалы экспэрымэнт, філязофскі камень, ліхтар у закурадымленым лябірынце постмадэрнізму. На дадзеным гістарычным этапе гэта самы аптымальны і ёмісты рэзэрвуар для захаваньня тэкстаў альтэрнатыўнае літаратуры.

“КАЛОСЬСЕ” — гэта ня толькі прыстанішча сучасных дэкадэнтаў, але й спэцыфічнае люстра, у якім адбіваюцца найбольш балючыя, непрывабныя й сарамлівыя фрагмэнты чалавечага жыцьця апошняе дэкады XX стагодзьдзя. І тут наш часопіс ці, як пазначана ў выданьні, “альманах” (бо выпускаецца непэрыядычна), выступае ў ролі магніта, які прыцягвае й агучвае (на пагляд рэдакцыі) найбольш рызыкоўныя й спрэчныя літаратурныя творы, бо мае на мэце праводзіць, адкінуўшы маральныя табу і забабоны, эстэтычную тэрапію сьвядомасьці закамплексаваных калег-апанэнтаў. Зрэшты, камусьці нешта навязваць і даказваць мы не зьбіраемся. Мы не псыхіятры, каб займацца гвалтоўным лекаваньнем чалавечых душ. Нездарма ў рэдакцыйным пасланьні (“КАЛОСЬСЕ”, №1, 1993) гаварылася: “Нашая найбліжэйшая задача — даць умовы існаваньня альтэрнатыўным творам. Друкаваць не паводле прынцыпу “моцная рэч — слабая рэч”, гэты прынцып усё роўна, як паказала практыка, не ратуе ад шэрасьці, хутчэй наадварот. Важней ствараць прастору для новых мастацкіх адкрыцьцяў, для “непануючых” плыняў. І наш суб’ектывізм тут толькі на карысьць. Мы не баімся “слабых” твораў, мы баімся “ніякіх” твораў”.

Нядаўна мой знаёмец, гарадзенскі літаратуразнавец М.М., з паважнай мінай экзамэнатара запытаўся: “Дык на якой ідэйна-эстэтычнай глебе базуецца ТВЛ? Пералічы мне, калі ласка, асноўныя тэарэтычныя прынцыпы, якіх трымаюцца ТВЛаўцы”. Мне спачатку хацелася сказаць, што мы шануем як сьвятыя марксізм-ленінізм і не адыдзем ні на крок ад самага аб’ектыўнага ў сьвеце вучэньня! Але дыскусія адбывалася ў абшарпаным і маўскай сталоўцы. І я быў больш захоплены абедам, чым нафталінавай размовай. Няўжо прафесійны літаратуразнавец, выкладчык беларускае літаратуры, мяркуе, што паэты і празаікі новай генэрацыі зважаюць на нейкія тэарэтычныя пастуляты й карыстаюцца “цытатнікам Мао Цзэ-Дуна”? А мо надышоў час вярнуцца да агульнавядомага ленінскага шэдэўру “Партыйная арганізацыя і партыйная літаратура”?

Безумоўна, сябры ТВЛ надрукавалі колькі артыкулаў-маніфэстаў, якія тлумачаць пазыцыю незалежных творцаў, але гэта ня нейкія тэарэтычныя пастуляты, паводле якіх трэба канструяваць мастацкія творы. Гэта хутчэй падсумаваньне й абагульненьне таго, што ў айчынным мастацтве ўжо адбылося. Таму кожнае “тэарэтызаваньне” адбываецца post factum. І калі некаторыя крытыкі і літаратуразнаўцы не адчуваюць з прычыны ўласнага інтэлектуальнага ізаляцыянізму відавочных зьменаў у беларускім прыгожым пісьменстве — гэта іхныя асабістыя праблемы. Новая Культурная Сытуацыя — дама капрызная, яна або запрашае ў свае апартамэнты, або пакідае за дзьвярыма тых, хто не адгукнуўся на запрашэньне і застаўся ў палоне састарэлых уяўленьняў. Як ні дзіўна, але першымі запрашэньне прынялі жанчыны-крытыкі Людміла Корань і Ганна Кісьліцына. Мабыць, яны лепш за дыплямаваных калегаў-мужчын адчуваюць сьвежыя павевы і повязь часоў...

Абсалютна натуральна ў “КАЛОСЬСЕ” № 4 упісалася гутарка паэта Алеся Аркуша і дасьледчыцы Ірыны Багдановіч пра беларускую літаратуру 20-х гадоў. Вяртаньне да падзеяў мінулага, разуменьне колішняй ідэйна-эстэтычнай сытуацыі і сёньняшніх працэсаў у мастацтве сьведчыць якраз не пра адмаўленьне традыцыі (якую, дарэчы, і немагчыма адмовіць), а пра пераасэнсаваньне і разьвіцьцё той самай традыцыі ў новых грамадзка-палітычных варунках.

3.

Якое ж месца мае заняць новае “КАЛОСЬСЕ” ў сучасным літаратурна-мастацкім працэсе? Пытаньне вельмі агульнае, але менавіта для беларускага кантэксту яно канкрэтнае й актуальнае. За нашым выданьнем, зь лёгкай рукі Юрася Барысевіча, ужо замацаваўся імідж воргану прадстаўнікоў кансэрватыўна-рэспэктабельнай плыні беларускага авангарду. Калі мець на ўвазе “культурны кансэрватызм” паводле Томаса Стэрнза Эліёта, дык падобнае азначэньне хаця й не зусім дакладнае, але даволі трапнае. Тым больш сама нэоакадэмічная форма змушае быць пасьлядоўнымі ў сваіх інтэнцыях і творчых асьпірацыях.

“КАЛОСЬСЕ” імкнецца адлюстраваць шырокі спэктар зацікаўленьняў творчай інтэлігенцыі, не зважаючы на ідэйна-эстэтычныя прыхільнасьці сваіх аўтараў. Іншая рэч, што ахапіць неахопнае немагчыма, дый ня трэба. У дадзеным выпадку “КАЛОСЬСЕ” — гэта альтэрнатыва як сьвядомы выбар і свабодная самарэалізацыя творцаў, якія не абцяжарваюць сябе накатанымі за дзесяцігодзьдзі існаваньня беларускай савецкай літаратуры стэрэатыпамі. У прасторы нашага часопіса могуць бесканфліктна суседнічаць і перакладная замежная класыка, і экспэрымэнты “бум-бам-літаўцаў”, і постмадэрновы дыскурс, і рэфлексіі з нагоды публікацый у іншых выданьнях.

Не сакрэт, што некаторыя творы, якія арганічна не ўліліся, да прыкладу, у цела “элітарнай”

ВАЛЬС ДЛЯ ЭЛЕКТРОННАГА ТАМТАМА

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 5)

Магчыма, разам з кнігамі ў будучыні будуць прадаваць спецыяльныя шлемы для чытання, якія будуць сачыць за стомай вачэй і павялічваць літары, а таксама за выразам твару і інтэнсіўнасцю думак, каб пераключаць развіццё сюжэта ў найцікавейшы ў дадзены момант для гэтага чалавека бок. Ёсць людзі, якія любяць падчас чытання вадзіць па радках літараў пальцам — яны маглі б скарыстоўваць электронныя пальчаткі або напарсткі. Але найбольш зручна было б размясціць датчыкі для счытвання ўражанняў чытача і карэкцыі зместу кнігі непасрэдна на яе палях.

Інтэрактыўная кніга будзе, напэўна, не толькі паказваць чытачу літары і ілюстрацыі, але і размаўляць з ім чалавечым голасам (дакладней — голасам аўтара). Можна будзе, спадзяюся, абмеркаваць змест кнігі і з яе героямі — маюць жа гледачы права пагаварыць з акцёрамі пасля спектакля!

Яшчэ адзін варыянт інтэрактыўнасці — кніга са звычайнай паперы з абстрактнымі малюнкамі і поўным наборам усіх літараў і знакаў пунктуацыі на кожнай старонцы, асэнсавана прачытаць якую і ўбачыць нешта канкрэтнае на ілюстрацыях можна было б толькі ў спецыяльных акулярах. У адпаведнсці з тым або іншым настроем чытача і пэўнай праграмай яны самі будуць імгненна адшукваць найбольш асэнсаваныя і гарманічныя спалучэнні рысак і літараў, каб тут жа скласці з іх фразы, вобразы, класічныя або зусім новыя тэксты. Магчыма, такі выгляд і павінна мець Абсалютная кніга, у якой захоўваюцца ўсе мастацкія творы адразу, прыдатная для чытання з любой нагоды і ва ўсе бакі?

Але вернемся ў перадгісторыю нашай будучыні. Па словах Алеся Аркуша, “культурніцкае жыццё ў краіне перайшло практычна ў андэграўнд. Далучанымі, дасведчанымі сталі лічаныя людзі, ды і яны арыентуюцца пераважна ў сваім рэгіёне, творчым асяроддзі, сяброўскай бяседзе” (“Ксеракс беларускі”, № 6). Сапраўды, ва ўмовах малатыражнасці літаратурных выданняў пісьмо мала чым адрозніваецца ад маўлення. Таму, напрыклад, літаратарам не сорамна друкаваць адны і тыя ж творы ў розных газетах і часопісах, як не сорамна і артыстам атрымліваць ганарар за выступы з аднолькавай праграмай у розных канцэртных залах.

Калі мы лічым сябе прадстаўнікамі андэграўнда, то маем права і нават абавязаны пераняць хай сабе некаторыя прыёмы палітычнага падполля — графіці на сценах, распаўсюджванне ўлётак, лінгвістычныя дыверсіі і г.д. Вельмі актуальна, на мой погляд, было б навучыцца шыфраваць свае творы звычайнымі нейтральнымі словамі: гэта дазволіла б працаваць у афіцыйных або камерцыйных выданнях, пісаць далёкія ад літаратуры артыкулы, якія на самой справе былі б вершамі ці фрагментамі рамана, прачытаць якія немагчыма без пэўнага ключа, вядомага толькі надзейным чытачам.

Трэба, канешне, паклапаціцца і пра развіццё інфраструктуры, а таксама выяўленчых сродкаў самвыда: у гэтым жанры сказана яшчэ далёка не ўсё, што хацелася б сказаць. Галоўная задача — каб незалежнае выданне не ператварылася ў сампісат і самчытат. Тут дарэчы будзе нагадаць ленінскія словы: “Гэта непаразуменне, быццам літаратары і толькі літаратары (у прафесійным сэнсе гэтага слова) здольны з поспехам удзельнічаць у органе; наадварот, орган будзе жывы і жыццёвы тады, калі на пяток кіруючых і стала пішучых літаратараў — пяцьсот і пяць тысячаў працаўнікоў не літаратараў”. Ветэрану расійскага падпольнага друку, мяркую, можна верыць. Такое ж непаразуменне лічыць, быццам сучасную літаратуру можа з поспехам чытаць толькі пяток прафесійных крытыкаў. Але трэба памятаць, як кажа А.Аркуш у “Ксераксе...” № 6, што “свайго чытача (свой мільён) мы здолеем зацікавіць толькі чымсьці актуальным, надзённым, лёсаносным”.

У наш час знайсці чытача традыцыйным шляхам стала даволі складана: у кніжныя крамы і бібліятэкі большасць людзей ходзіць толькі ў скрайнім выпадку. Калі Магамет не хоча ісці да гары, то, натуральна, гара сама павінна пайсці да яго. Літаратура павінна знайсці ў сабе сілы выпаўзці са сваіх нораў і сховішчаў на вуліцу, падсілкавацца свежым паветрам і нагрукацца ў кожныя дзверы. Крок на вуліцу сёння зрабіла толькі камерцыйная літаратура, якой гандлююць з латкоў у буйных прадуктовых крамах, падземных пераходах і г.д. Добра было б дамагчыся, каб мясцовыя ўлады або рэкеціры прынялі пастанову, якая абавязала б гандляроў прадаваць бульварную літаратуру толькі ў дадатак да больш сур’ёзных выданняў. У скрайнім выпадку можна было б з дапамогай спонсараў рабіць бясплатныя ўкладкі з адным-двума творамі ў кнігі шырокага спажывання.

Зрэшты, лепш спадзявацца на ўласныя сілы, а не на добрага дзядзю з міністэрства культуры або мясцовай мафіі. Калі пісьменнік бярэ распаўсюджванне сваіх і сяброўскіх твораў ва ўласныя рукі — спосаб, якім ён гэта робіць, трэба разглядаць як працяг пісьма іншымі сродкамі (хай звернуць на гэта ўвагу літаратуразнаўцы). У пэўных абставінах галоўны сэнс твора і вяршыня стылістычных пошукаў аўтара могуць палягаць не ў самім тэксце, а ў тым, што і як аўтар з гэтым тэкстам робіць.

Можна, напрыклад, кідаць свае рукапісы і кнігі замест банальных камянёў у шчыты міліцэйскіх заслонаў на забароненых дэманстрацыях. Яшчэ Аляксандр Пушкін у “Сцэнках з рыцарскіх часоў” казаў: “Ніякая ўлада, ніякі рэжым не можа ўстаяць супраць усёразбуральнага ўздзеяння тыпаграфічнага снараду”. Магчыма, новы беларускі Шадр адалье калі-небудзь з бронзы скульптуру “Кніга — зброя інтэлектуала”.

Літаратарам варта было б наладзіць і ўласную палітычна нейтральную маніфестацыю: прайсці па гораду маршам пад транспарантамі з цытатамі сваіх твораў або выставіць пікет пад вокнамі якой-небудзь эстэтычна варожай рэдакцыі. Альтэрнатыўную літаратуру пры гэтым, зразумела, трэба не толькі паказваць, але і агучваць праз мікрафон.

У якасці прыватнай ініцыятывы можна абшыць рукапісамі пінжак, штаны і капялюш і ў такім выглядзе шпацыраваць па вуліцах або знерухомець, нібы газетная вітрына, на некалькі гадзін у шматлюдным месцы. Зразумела, рукапісы трэба будзе рэгулярна абнаўляць, каб можна было выходзіць на вуліцы ў якасці перыядычнага выдання. Можна нават анансаваць наперад нейкія тэксты і збіраць вакол сябе сталае кола чытачоў. Калі няма жадання абшываць тэкстамі вопратку — трэба выносіць іх на якой-небудзь тумбе. Галоўная перавага такога перыядычнага выдання — у тым, што можна абмеркаваць свае творы з чытачамі, а таксама прапанаваць ім (магчыма, за пэўную плату) напісаць у вашым выданні нешта сваё або наклеіць прыватную аб’яву.

Дарэчы, нядаўна ў Маскве суполка мастакоў “Перцы” заснавала мабільную галерэю “Паліто”. Невялікія па памерах творы экспануюцца ў ёй з-пад крыса — на падкладцы паліто, якое адзін з мастакоў расхінае, нібы эксгібіцыяніст або старарэжымны спекулянт, у шматлюдных месцах. Найбольш каштоўныя творы, якія прапануе галерэя, захоўваюцца ў кішэнях ці нават за падкладкай.

Добра было б зрабіць і выпусціць на вуліцы горада тысячы чалавекападобных робатаў з магнітафончыкамі ў галаве, якія б чыталі натоўпам разявакаў артыкулы і вершы чарговага нумара часопіса. Або скарыстаць гаваркіх птушак — папугаяў ці гракоў. Безумоўна, адна птушка не ў стане завучыць напамяць аповесць або паэму. Дык трэба падрыхтаваць вялікую зграю: кожнага папугая дастаткова навучыць аднаму сказу.

Значную ролю ў кітайскай “культурнай рэвалюцыі” адыгралі дацзыбао — газеты рукапісных іерогліфаў, якімі абклейваўся ўвесь горад (сцены, слупы, вітрыны крамаў). Дарэчы, яны маглі мяняцца некалькі разоў на дзень, што выгадна адрозніվае іх ад некаторых нашых часопісаў, якія выходзяць раз на некалькі гадоў.

Ва ўсім свеце ўлады не могуць даць сабе рады з непадкантрольнымі насценнымі надпісамі. Мікола Богуш у артыкуле “Свабода слова на платах і сценах” (“Свабода”, № 34, 1996) заклікае ўладу рабіць свае, станоўчыя надпісы паводле мадэляў кароткіх фальклорных жанраў. На маю думку, тэксты могуць быць і вялікімі. Можна трансфармаваць нейкі раман у экскурсію па горадзе: пісаць на сценах па адным сказе з адрасамі некалькіх варыянтаў працягу. Складнікам гэтага гіпертэксту трэба лічыць і тыя прыгоды, што здарацца з чытачом па дарозе.

Добра было б рабіць надпісы рэгулярна, хаця б штомесяц — як перыядычнае выданне. Тады можна будзе абвесціць падпіску на тыя ці іншыя тэмы і нават абслугоўваць падпісчыкаў індывідуальна: аздабляць той маршрут, па якім чалавек прызвычаіўся шпацыраваць.

Уладзімір Маякоўскі ў артыкуле “Як рабіць вершы?” кажа, што асноўным правілам ва ўсялякім падручніку па паэтычнай вытворчасці павінна быць уменне ствараць прастору і арганізоўваць час, а не ямбы і харэі. І да мяне аднойчы завітала думка наладзіць серыйную вытворчасць паэтычных храноветраў жыцця: прымусіць зязюлю ў насценным гадзінніку замест “ку-ку!” казаць нешта асэнсаванае або перарабіць электронны гадзіннік для рэгулярнага ўзнаўлення літаратурных твораў (з цыклам у гадзіну ці ў тыдзень). Калі чалавек вывучыць гэтыя тэксты напамяць — ён зможа вызначыць дакладны час без аніякіх лічбаў: яму даволі будзе зірнуць, які менавіта паэтычны радок напісаны зараз на экране. Падобным жа чынам можа быць створана кніга-градуснік, кніга-спідометр і г.д.

Жыль Дэлёз і Фелікс Гатары ў працы “Карэнішча” сцвярджаюць, што літаратура будучыні сцвердзіцца ў сваёй “машыннасці” і распадзецца на жанры-машыны (ваенную машыну, бюракратычную і г.д.). Ператвораная ў механічную прыладу, літаратура канчаткова парве з ідэалогіяй. Нас чакае не смерць кнігі, але нараджэнне новага тыпу чытання: галоўным для чытача будзе не разумець змест кнігі, але карыстацца ёю як механізмам, эксперыментаваць з ёю, браць з яе ўсё што заўгодна.

Нам, мяркую, яшчэ рана развітвацца з ідэалогіяй: не той рэжым пакуль на двары. Апрача таго, ідэалогія выдатна паддаецца механізацыі: прыкладам таму — шматлікі парк ідэалагічных шызамашын соцарта. Сёння актуальна было б стварыць камп’ютэрныя гульні (электронныя піктаграмы) на палітычныя сюжэты: пра АМОН і дэманстрантаў, барацьбу паміж галінамі ўлады, змаганне ўрада з мафіяй і агентамі сусветнага імперыялізму.

Дарэчы, мне даводзілася чуць пра нямецкую паэтэсу, якая прадае свае творы ў запаяных бляшанках для мясных кансерваў. Увогуле сувязь незалежнага друку, палітыкі і кулінарыі мне чамусьці здаецца невыпадковай. У згаданым нумары “Свабоды” распавядаецца пра адзіны шлях, па якім незалежная газета здолела патрапіць у турэмную камеру, дзе ўтрымліваліся ўдзельнікі дэманстрацыі: сваякі зняволеных загарнулі ў яе вялікі кавалак сала. Наглядчык не звярнуў увагу на тлустую паперу, а яе чыталі і перачытвалі некалькі дзён і вывучылі амаль напамяць.

Нядаўна Валянцін Акудовіч прапанаваў мне зрабіць літаратурную каўбасу. Мяркую, для гэтага неабавязкова браць цела якога-небудзь літаратара, дастаткова надрукаваць штосьці выкшталцонае на абгортцы звычайнага каўбаснага вырабу. Людзі зараз купляюць зусім мала кніг і часопісаў — дык, можа, удасца занесці мастацкае слова ім у хату кантрабандай, разам з прадуктамі харчавання? Яшчэ лепей было б дамовіцца з якой-небудзь кандытарскай фабрыкай пра выпуск новага гатунку печыва ці жуйкі, дзе пад абгорткай хаваўся б не звычайны комікс, а верш, анекдот або афарызм, з якіх таксама можна было б збіраць калекцыі. Асноўны спажывец салодкага — дзеці — прывучаліся б успрымаць літаратуру як прыемны сюрпрыз, а не як школьны падручнік.

Для аператыўнай публікацыі сваіх твораў можна скарыстоўваць дошкі аб’яваў у паліклініках, універсітэтах ды іншых установах: гэта амаль

“КРЫНІЦЫ”, натуральна перакачавалі ў “КАЛОСЬСЕ”, бо ані ў “ПОЛЫМІ”, ані ў “МАЛАДОСЬЦІ” іх бы не надрукавалі без рэдакцыйнай кастрацыі. Гаворка йдзе, вядома, не пра практыкаваньні дэбютантаў-недарэкаў, а пра аповесьці Ігара Сідарука “Як цётка Прузына нацыю шукала” і Вітаўта Чаропкі “Эрагенная зона”. Такім чынам, эстэтычны аборт не адбыўся, а зачатыя ў атручанай незьлічонымі вірусамі постсавецкай атмасфэры “дзеткі” атрымалі права на жыцьцё.

Літаратура прадстаўнікоў новае генэрацыі ўжо не ўспрымаецца сёньня як нешта адасобленае й гермэтычнае, яна шчыльна зьвязана з сучаснай маладзёжнай музыкай і выяўленчым мастацтвам. Нездарма музыкі й мастакі ладзяць сумесна з літаратарамі агульныя творчыя акцыі кшталту “АРТ-ПРАГНОЗУ-96”. Пакуль ня ведаю: якім чынам адлюструецца ў “КАЛОСЬСІ” музычнае жыцьцё (хутчэй за ўсё гэта будуць рэцэнзіі на выдадзеныя альбомы ды інтэрв'ю з выканаўцамі), а вось працы блізкіх да ТВЛ мастакоў-графікаў — Алеся Аўчыньнікава, Юрыя Якавенкі, Эрнэста Пяшкова, Віктара Саўчанкі ды інш. займеюць сталую прапіску на старонках нашага часопіса ў якасьці ілюстрацый.

Такім чынам, новае “КАЛОСЬСЕ” пасьля двухгадовага вегетатыўнага перыяду набрыняла ўсімі неабходнымі для свайго існаваньня й далейшага развіцьця мікраэлемэнтамі ды пачало рухацца, бы той танк першага прарыву, наперад. А там кальчасты дрот, акопы, доты... Не, місія “КАЛОСЬСЯ” іншая. Гэта ня танк, а сьціплае, з уласьцівай яму доляй крывізны, люстра жыцьця ў свабодным ад усяго МАСТАЦТВЕ.

лістапад, 1996 г.

тыя ж газеты. Ёсць сэнс і ў тым, каб раскідваць іх па паштовых скрынях: існуе шмат людзей, якім ужо даўно ніхто не піша. Увогуле, цікава было б разасылаць ва ўсе бакі свету паштоўкі ці тэлеграмы з нейкімі загадкавымі тэкстамі, а таксама агучыць іх па выпадковых тэлефонных нумарах. З цягам часу, магчыма, удасца заснаваць і камерцыйную станцыю кабельнай паэзіі — па прыкладзе папулярнай сёння на Захадзе тэлефоннай эротыкі.

Калі па нейкіх прычынах (недахопу плошчы або праблемаў з цэнзурай) няма магчымасці надрукаваць у перыядычным выданні абяцаныя матэрыялы, можна дасылаць іх сталым падпісчыкам (за асобную плату) па пошце ці зачытваць па тэлефоне. Здараецца, што ўжо цалкам падрыхтаваны нумар на працягу месяцаў не можа выйсці ў свет. У гэтым выпадку варта было б абыходзіць па кватэрах хаця б бліжэйшых падпісчыкаў і знаёміць іх з матэрыяламі нумара: даць чытачам магчымасць перапісаць ці ксеракапіраваць упадабаныя творы; запрашаць усіх жадаючых на публічную чытку нумара супрацоўнікамі рэдакцыі; прапаноўваць камп'ютэрныя дыскеты з набранымі матэрыяламі.

Дарэчы, электронная літаратура зараз набывае ўсё большую папулярнасць і ўжо шукае ўласную стылістыку. Можна згадаць, напрыклад, італьянскі пісьменніцкі рух “назіральнікаў”, якія ствараюць літаратурныя відэакліпы з дапамогай тэхнічных сродкаў фатаграфіі, кінематографа і камп'ютэрнай графікі, ці дацкага постмадэрніста Г.Крола, які кампануе кароткія тэкставыя блокі з фрагментамі графікі, рэкламы і порнапрадукцыі.

Добра было б набыць партатыўную рацыю, каб перадаваць тэксты чарговага нумара ў эфір на азбуцы Морзэ. Потым можна раздрукаваць гэтыя перадачы на паперы і выпусціць зборнік мастацкай літаратуры (запісанай кропкамі і працяжнікамі) для прафесійных радыстаў.

З іншага боку, цікава было б паспрабаваць у якасці сродку масавай інфармацыі (і трансляцыі літаратурных тэкстаў) сетку расстаўленых па ўсім горадзе тамтамаў. Голас добра зробленага барабана лёгка можа перакрыць скрыгат каменных джунгляў у радыусе некалькіх кіламетраў (асабліва ўначы).

У кнізе “Што такое філасофія?” Дэлёз і Гатары адзначаюць, што мастацтва постмадэрна, у адрознасць ад мадэрнізма, — гэта плынь, пісьмо на электронных, надзіманых, газападобных падложках, якое здаецца занадта разумным і складаным інтэлектуалам, але цалкам даступнае дэбілам, непісьменным, шызафрэнікам, якія самі зліваюцца з усім, што цячэ без мэты. Постмадэрнісцкае мастацтва і сучасная навука “выцякаюць” з капіталістычнай сістэмы, пакідаючы за сабой пазітыўныя сляды, творчыя лініі ўцёкаў, якія паказваюць шлях глабальнага вызвалення праз “татальную шызафрэнізацыю” жыцця.

Для распаўсюджвання літаратуры можна скарыстаць рэкі ды іншыя водныя артэрыі. Я тут маю на ўвазе не кур'ераў на плытах і лодках, а тэксты, закаркаваныя ў бутэльках з-пад віна ці піва і пушчаныя на волю хваляў па рацэ да бліжэйшага мора. Не вядома, калі, праз колькі дзён ці гадоў яны трапяць у чалавечыя рукі і ці трапяць увогуле... У сучасных літаратараў дастаткова падставаў адчуваць сябе рабінзонамі, нават калі яны жывуць у шматтысячным горадзе.

Пасля акцыі ББЛ “Ням-ням” у парку Горкага (гэта быў свайго кшталту пікнік на сцэне, удзельнікі якога час ад часу падыходзілі да мікрафона і чыталі свае творы) мы пусцілі ў Свіслач эскадру караблікаў, складзеных з часткі прачытаных толькі што тэкстаў, а другую частку кінулі ў раку ў закаркаваных пляшках. Зміцер Вішнёў нават наклеіў на бутлю ад фізіялагічнага раствору назву калектыўнага зборніка “Нам хана — вакол хунта!”. Быў яшчэ пузырок ад вітамінаў, куды ён паклаў такі тэкст: “Ратуйце! Ратуйце! Я, беларус-афрыканец, трапіў на востраў сацыялізму. Афрыканцы, ратуйце! Кракадзілы, маманты, зубры жвакаюць мяне. (Подпіс)”.

Нешта падобнае можна зрабіць, паклаўшы тэкст у паветраны шарык, надзьмуты геліем, каб мог адляцець разам з ветрам на сотні кіламетраў ад аўтара і трапіць у зусім не знаёмыя рукі. Вайскоўцы часам раскідваюць агітацыйныя ўлёткі з дапамогай аэрастатаў, артылерыйскіх снарадаў, авіябомбаў, але чаму не скарыстаць гэтыя сродкі для засеву паверхні зямлі мастацкай літаратурай?

Дэлёз і Гатары мяркуюць, што ўвесь змест ідэальнай кнігі будучыні, кнігі-карэнішча можна будзе змясціць на адной старонцы, як уся зямля змяшчаецца на адным аркушы геаграфічнай карты. Нам жа сёння варта было б ствараць свае тэксты адразу ў дзвюх версіях: поўнай — для традыцыйнага друку і больш мабільнай (спрошчанай і скарочанай) — для пераказу, графіці, улётак і г.д.

Не трэба забывацца і на такі магутны сродак прыватна-масавай інфармацыі, як чуткі і плёткі. Сяржук Мінскевіч у “Культуры” № 3 — 4, 1996 г. заклікае скарыстоўваць чуткі для прапаганды беларускай мовы, але хіба нельга скарыстаць іх для трансляцыі ўласнага ці чужога твора або ягоных найбольш цікавых фрагментаў? Друкаваную літаратуру людзі вынайшлі параўнальна нядаўна, вусная ж творчасць існуе тысячагоддзі і, верагодна, перажыве сваю дачку. Увогуле нашу стратэгічную мэту можна акрэсліць як стварэнне з матэрыялаў элітарнай літаратуры новага фальклору.

У эпоху высокіх тэхналогій неабавязкова друкаваць свае думкі, каб данесці іх да шырокай аўдыторыі. Каб вярнуць літаратуру ў жыватворны стан фальклору, мы павінны аддаваць перавагу пісьму перад друкам, маўленню перад пісьмом, жэсту перад маўленнем і мысленню перад жэстам (у будучыні кожны будзе мець апрача агульнага свой унутраны фальклор, бо чалавек будзе такі ж шматаблічны, як зараз народ).

Сёння, паводле В.Акудовіча (“ЛіМ”, № 45, 1996) ролю фальклору адыгрывае бульварная літаратура — тая, што сама ідзе насустрач чытачу. І.Чарота там жа называе “вялікім плюсам” сучаснай прозы тое, што герой ходзіць па праспекце. Дык вось наша мэта палягае ў тым, каб чытач сам хадзіў па праспекце героем — і не толькі нашых, але і ўласных сюжэтаў.

Зміцер ВІШНЁЎ

ЗАНАТОЎКІ ЛІТАРАТУРНАГА АЛКАГОЛІКА

1. Недасяжныя мэты Бум-Бам-Літа

Летась у чэрвені святкаваліся ўгодкі Бум-Бам-Літа. У менскім парку Горкага. Там літаратары-бумбамлітаўцы пры дапамозе дворніцкіх мётлаў і вялікага пакамечанага таза займаліся шаманствам. Я як галоўны шаман махаў рукамі і мармытаў: “Клёк Катам Мус... Клёк Катам Мус... Клёк... Катам... Мус...”

Мэтай гэтага выступлення было прыгнаць хмары і запрасіць у госці дождж. І што ж? Дождж лінуў. Грымнуў гром. Заблiскацелі маланкі. Некаторыя літаратары перапалохаліся. Рэвалюцыйны псіхолаг Міхась Башура чамусьці пачаў бегаць за лідэрам пралетарыяту Усеваладам Гарачкам. Лянотны дэканструктар Ілля Сін дзіка зарагатаў. Панковы правакатар Альгерд Бахарэвіч ціха заплакаў. Пачаўся сапраўдны шабаш ведзьмакоў літаратуры. Шабаш Бум-Бам-Літа.

Мэты Бум-Бам-Літ мае грандыёзныя: крыжовыя паходы тылітных рыцараў постмадэрнізму ў розныя куткі Зямлі. Далей магчыма экспансія і на планеты Сонечнай сістэмы. І ўвогуле Бум-Бам-Літ нельга ўспрымаць як нейкую аморфную арганізацыю. Гэта рух літаратуры хуткага рэагавання. Хуткае рэагаванне, як сасіскі з Канзас-Сіці, якія можна набыць і ў Афрыцы і на Беларусі. Узяць да прыкладу бумбамлітаўскія друкапісы — яны ствараюцца на працягу некалькіх гадзінаў. Потым распаўсюджваюцца непасрэдна праз аўтараў. Хуткае рэагаванне — няма нейкіх літаратурных “пробак”. Працэс скразных далінаў.

Ён рыцар-тыліт. Бум-Бам-Літ. Волат, які праглынае ўсіх, хто прыходзіць да яго — літаратараў, прастору, час. Спачатку яны п'юць каву ці гарбату, ці каньяк, потым адбываецца праект людажэрства.

Мэты будучага афрыканскага падарожжа даволі складаныя і не зусім зразумелыя. Першае бачна адразу — стомленыя літаратары хочуць пакоўзацца сярод пальмаў, пажвакаць какосаў і бананаў, паляжаць пад пякучым чырвоным сонейкам, паплаваць у цёплай зялёнай вадзе, пазнаёміцца з прыгожай чорнай дзяўчынай. Другое бачна не адразу — Складны Тазік (сімбаль ББЛ) хоча наведаць радзіму, пасядзець з братамі тамтамамі, пераргрукнуцца. Трэцяе зусім не бачна — наладзіць літаратурныя сувязі. Чацвёртае толькі мроіцца — назаўсёды застацца ў Афрыцы, напрыклад, як легендарны капітан Н (ён ператварыўся ў сняданак для мурынаў).

Мэтай аднаго з наступных выступленняў ББЛ можа стацца ўтаймаванне кактусаў. Бумбамлітаўцы, як літаратары-тарэадоры, поўзаюць вакол раслін і паказваюць ім аркушы паперы са сваімі творамі ці будучымі творамі. Гучыць гонг. Бессмяротны Хросны Бацька Бум-Бам-Літа Валянцін Акудовіч грукае ў Тазік.

Бум! Бум! Вось ужо ў Маскве чакаюць Бум-Бам-Літ. Бум! Туды літаратары-пакутнікі пацягнуцца на рознакаляровых электрычках. Бум! Каб у Крамлі ведалі — на Беларусі існуе моцны рыцарскі ордэн, які выкарыстоўвае аловак, асадку і пэндзаль лепш за меч і молат. Але і мётламі яны валодаюць і ланцэтамі. Літаратурныя хірургі. Я, напрыклад, зрэдку нашу брудныя хірургічныя пальчаткі. Юрась Барысевіч часам апранае белы халат ці гарчычнікавыя латы. Міхась Башура носіць вайсковую форму. А вакол нас бегае транслагіст Алесь Туровіч і раскідвае чорныя капіркі... чорныя капіркі...

Бум! Бум! Вось ужо ў Кіеве чакаюць Бум-Бам-Літ. Бум! Туды літаратары-пакутнікі пацягнуцца на рознакаляровых платах. Бум!

Бум! Бум! Вось ужо ў Вашынгтоне чакаюць Бум-Бам-Літ. Бум! Туды літаратары-пакутнікі выправяцца на рознакаляровых дыванах-самалётах. Бум!

Ёсць у Бум-Бам-Літа мэта — выдаць зборнікі паэзіі і прозы: “Неа-літ” і “Рэчы-96”. Па старонках гэтых будучых выданняў ужо зараз бегаюць бегемоты, кракадзілы, зебры, жырафы і прусакі...

ПРАФАНАЦЫЯ ТАГО ЧАГО НЕ БЫЛО ПРАФАНАЦЫЯ ТАГО

ЧАГО НЕ БЫЛО ПРАФАНАЦЫЯ ТАГО ЧАГО НЕ БЫЛО

ПРАФАНАЦЫЯ ТАГО ЧАГО НЕ БЫЛО ПРАФАНАЦЫЯ ТАГО

ЧАГО НЕ БЫЛО ПРАФАНАЦЫЯ ТАГО ЧАГО НЕ БЫЛО

ПРАФАНАЦЫЯ ТАГО ЧАГО НЕ БЫЛО (ЧЫТАЦЬ З ПАЧАТКУ)

(Алесь Туровіч, урывак з “Мазюкалы”)

Ёсць у Бум-Бам-Літа яшчэ мэта — арганізаваць свой уласны цырк Буль-Трах-Літ. Дырэктар яго ўжо зараз вядомы — паэт Сяргей Патаранскі. У гэтым цырку будуць прадавацца танная каўбаса, танная гарэлка і танныя кнігі. Замест звяроў тут будуць жыць істоты а двух і трох галавах з друкапісаў “Секс”. Яны будуць мармытаць, рыкаць і енчыць. Як жывыя.

ББЛ* — заўсёды канцэптуальны спадар. Калі яго запрашаюць у экзатычную менскую рэстарацыю, ён прынцыпова п'е толькі “Sprite”. Калі ён коўзаецца на імянінах філосафа, то п'е толькі “Бубалітаўку”.

Але будзем мець на ўвеце, што мэта Бум-Бам-Літа заўсёды недасяжная. Ні рукі ЦРУ, ні рукі КДБ, ні рукі літаратараў-здраднікаў не змогуць учапіцца за бумбалітаўскі карак. Таму што КАРАК той увесь час наперадзе літаратурнага жыцця. Ён лётае над зямлёй у аблачынках пары і дыму ад цыгарэтаў.

2. Вытокі друкапісаў

Здарылася гэта на балконе Юрася Барысевіча, калі ягоны кот Гуліт пазначыў чысты аркуш паперы сваёй катовай рыскай. Так нарадзілася ідэя. З цягам часу ідэя аформілася ў друкапіс. Пры дапамозе розных пісьменніцкіх органаў: рук, ног, фаласа, язура, носа, вушэй, броваў, зубоў, якія нярэдка замяняюць бумбамлітаўцам асадку, аловак, пэндзаль і г.д., робяцца кніжачкі —так званыя друкапісы. Звычайна зручным, звушным, з'язурным сродкам выступае туш. Яна з'яўляецца страўнікавым сокам літаратурна-друкапісных праектаў. Але тут магчыма выкарыстанне і атраманту, попелу ад цыгарэтаў, фарбаў, уласнай крыві і г.д. Напрыклад, у Віцебску на “Art'прагнозе-96" некалькі друкапісаў “Шклянка Ю” Іллі Сіна былі апырсканы крывёй Сяргея Патаранскага.

На сённяшні дзень у нашай краіне яшчэ выходзяць выданні з друкапіснымі элементамі (“Ксэракс беларускі”, “Яма”), гэта цешыць, значыць мы паціху набліжаемся да наскальных тэкстаў. Але каб запхаць магутнае першабытнае слова ў сучасную літаратуру ў нас ёсць праекты больш смелыя. Так, на адной з канферэнцый, што ладзіла ТВЛ, у шэрагах ББЛ узнікла думка стварыць Парк тэкстаў. Некаторыя з удзельнікаў літ-працэсу лічаць, што тэксты на паперы будуць жыць меней, чым на камянях. Таму зараз мы шукаем валуны, на якіх будзем крэсліць усялякія словы, вершы, апавяданні, аповесці, раманы.

Зусім нядаўна мы распачалі выданне анты-кніг. Прынамсі, першая ўжо выйшла (“Барыкадна ўстаноўка”), аўтары Зміцер Вішнёў і Ілля Сін. Тут мы выкарысталі вершы, якія трапілі у рэдакцыйную сметніцу. Акрамя гэтага, былі скарыстаны брудныя ад попелу і гарэлкі аркушы паперы, аб якія мы выцiралі рукі. Атрымаўся надзвычай дзіўны зборнік — у кольсці 1 асобніка.

Перадапошні ліст анты-кнігі мае лічбу 1000, маецца на ўвазе, што частка старонак або згубілася, або яшчэ не напісаная. Па жаданні будучага магчымага чытача можна дадаваць — прыклейваць новыя старонкі з вершамі, малюнкамі, розным брудам. Сюды можна ўставіць любую паперыну, любую рэч: неба, зямлю, вадастокавыя і музычныя трубы, сонейка, месяц, сваю нагу. Калі Жак Дэрыда сцвярджаў, што нічога не існуе па-за тэкстам, то ён, магчыма, прадчуваў нараджэнне нашай анты-кнігі.

Я перакананы — традыцыя анты-кнігі працягнецца. І праз некалькі год агульнымі намаганнямі наша грамадства давалачэцца да наскальных тэкстаў.

3. Галоўная акцыя**

Паводле стратэгічнага плана Хроснага Бацькі ББЛ, хутка з першым снегам адбудзецца літаратурны (літра-турны) дэсант у лясы Беларусі. Там бумбамлітаўцы наляпаюць, накрэмзаюць, выкладуць, выпаляць, выкапаюць, павылізваюць, выгрызуць на снезе свае эфемерныя творы. Пройдуць чытанні тэкстаў дрэвам, птушкам, небу***. Я выкладу верш з верхняй вопраткі маіх сяброў-паэтаў****. У маёй акцыі я бачу надзвычайную сімвалічнасць — адзін літаратар піша пры дапамозе рэчаў другіх літаратараў. Можна выкарыстоўваць не толькі адзенне, але і асадкі, праязныя, кветкі, гадзіннікі, гузікі, запальнічкі, цыгарэты, торбы, лыжы.

---

* Калі ўзгадваць ББЛ, то трэба некалькі словаў пакінуць Сержу Мінскевічу і Віктару Жыбулю. Першы спрабуе енчыць і спяваць, сквірчэць і хіхікаць. Ён носіць вялікі тыльнях, чырвонага васьмінога і вялікую жоўтую гітару. Другі — Віктар Жыбуль — філолаг-снайпер. Кожную раніцу ён выходзіць на паліндром і адстрэльвае ў бізонаў іх горыстыя рогі.

** Жадаючыя ўзяць удзел у акцыі званіце па тэлефоне 36-61-42. Але не раней, чым выпадзе снег.

*** Дэвіз гэтай акцыі: Бум-Бам-Літ — лесу.

**** Пытанне В.А., адказнага за выпуск “ЗНО”: “Зміцер, а ці можна іх потым будзе забраць? А то жонка мяне без шапкі і курткі дахаты не пусціць.”

Алесь АНЦІПЕНКА

ФРАНКФУРТЭР АЛЬГЭМАЙНЭ

У вялізнай скарлупені Франкфурцкага вакзала, бліжэй да яго сярэдзіны, адбываўся хаатычны рух чалавечых істотаў. Людзі мала звярталі ўвагі адзін на аднаго. Яны старанна скіроўвалі свае намаганні на тое, каб падтрымліваць вывучаныя траекторыі руху ў спробе пазбегнуць фізічнага сутыкнення.

Тры напаўпрыкметныя асобы выбраліся з людскога віру і выйшлі вонкі на прывакзальную плошчу. У вязкай прасторы плошчы мітусня іхніх рухаў паступова ператварылася ў хаду. Прайшоўшы цераз плошчу, яны апынуліся перад вялізным жэравам вуліцы, якая час ад часу, разам з вялікімі глыткамі паветра, усмоктвала ў сваё зеўра чалавечыя істоты. Іхняя хада, губляючы ўсялякую выразнасць, яшчэ больш запаволілася. Калі б азірнуцца назад, можна было б яскрава адчуць, як на доўгай стужцы асфальтавага тратуара гукі іхніх крокаў згасалі ў чваканні падэшваў, што належалі іншым людзям, і ў шоргаце калашынняў іхніх штаноў, якія страшэнна дэфармаваліся пры кожным кроку наперад. Заціснутыя паміж высокімі каменнымі сценамі шэрых будынкаў, яны ішлі на святло пахмурнага франкфурцкага неба.

За некалькімі паваротамі вуліцы, пазбаўляючы хадакоў перспектывы руху, паўстала каменнае тулава нейкага супрэматычнага і брутальна-шэрага будынка. Вузкая палоска неба ўпіралася ў высачэнны фасад і зазубрывалася па краях.

Адзін з хадакоў высока задраў галаву і праз нейкую хвіліну, знізіўшы свой позірк да галавы маленькага чалавека ў акулярах, прамовіў нешта на сярэднявечнай лаціне, блытаючы ў адно словы "Heddeger" і "Гайдэгер". Другі, замест адказу, падышоў да вялізнай бліскучай шкляной сцяны і ўглядзеўся ў лічбы рэстаранага меню. Каля рэстарана людзі ў строга-чорных гарнітурах, нібыта выразаных з паперы, не зважаючы на пустэльнасць вуліцы, некага чакалі.

— Некага чакаюць, — пацвердзіў барадаты.

І яны рушылі далей. Трэці, каб хоць неяк засведчыць сваю прысутнасць, пачаў трохі накульгваць спачатку на правую, а потым і на левую нагу. Хада, на нейкі час, ператварылася ў іхні асноўны занятак. Яны ішлі, не звяртаючы больш увагі на вуліцу і будынкі. Каб пазбыцца гнятлівага пачуцця прысутнасці каменнай пачвары, яны збочылі ў завулак. І апынуліся зусім недалёка ад вакзала, які яны пакінулі з гадзіну назад. Гэтае нечаканае адкрыццё непрыемна ўразіла і прымусіла іх яшчэ больш пільна ўглядацца ў рэстаранныя шыльды, якія, на шчасце, сталі трапляцца ўсё часцей. Яны вярталіся на вакзал, але гэта не было іхнім планам.

Арабская вязь доўгай і белай шыльды прыцягнула іхнюю ўвагу. Унізе, у нямецкай транскрыпцыі, прачытвалася нейкае напалову знаёмае слова "Аль-Кебаб".

— Беларускія татары сёння пішуць на якой мове? — здымаючы акуляры, раптам спытаўся маленькі чалавек.

— Канешне, на беларускай, — расцягваючы, праз нейкае здуменне, словы, канстатаваў барадаты.

Яны ўвайшлі ў кафэ.

Праз паўгадзіны ўсе трое рашуча крочылі на вакзал, маючы ясны намер вярнуцца ў краіну, дзе няпэўнасць быцця і цьмянасць чалавечых паняткаў выяўляе часам патрэбу ў маўклівых і бессэнсоўных блуканнях па вуліцах далёкіх гарадоў — Франкфурта, Парыжа альбо якога-небудзь іншага горада свету.

Яны вярталіся. Пэўна ж, яны вярталіся.

І яшчэ не ўсё скончылася з таго, што засталося недзе там, ззаду, што засталося разам з імі і з гэтымі каменнымі пачварамі чужых гарадоў.

Алег ЛАДЗІСАЎ

ЧАТЫРЫ ВОГНІШЧЫ

ЛАВА СУМОЎЯ

... натуральнасць медытацыі ў форме транскрыбіравання ва ўмовах культурнага грамадства і ў кантэксце аднаўлення эпіграфічнай традыцыі...

... "Ф.Р. У вашай кнізе, прысвечанай філасофіі постмадэрнізму, акцэнтуецца думка, што менавіта паэтычная філасофія пачынае аддзяляцца ад акта рацыянальнага аргументавання. Ці існуюць для паэтычнай філасофіі, у вашым разуменні, крытэрыі аргументацыі альбо яна, у некаторай ступені, мае права вольнага ўяўлення? Я пытаюся пра гэта таму, што сёння знікае мяжа паміж дыскурсам і літаратурай. Метафарычная мова, у параўнанні з чыстымі дэфініцыямі, логікай, цэніцца вышэй. Гэта сведчыць пра тое, што разумная аргументацыя адступіла на другі план.

П.К. Я разумею гэта з невялікім нюансам. Я гавару пра паэтычнае мысленне і бачу розніцу паміж паэтычным і пуэтычным (грэцкае слова "пуэзія" азначае дзеянне альбо стварэнне). Паэзія — вельмі спецыфічная і, магчыма, найлепшая форма стварэння новага. Паэт ёсць той, хто ставарае новае словамі. Вялікі паэт стварае новыя словы. Можна пайсці далей і сказаць, што вялікі паэт — стваральнік свету, сам Бог. Адсюль вынікае вызначэнне паэзіі, а таксама яе адрозненне ад практыкі. Практыку тут трэба разумець як адну з формаў рэалізацыі чалавека. Пуэзія рабілася рабамі, так было раней. У наш час вытворчасць не з'яўляецца больш прыналежнасцю толькі рабоў, яна стала, як ужо сказана, адной з важнейшых формаў самарэалізацыі чалавека, які ідзе ад ручной працы праз мастацкую творчасць да паэзіі і філасофіі. Паэтычнае мысленне сёння важней, таму што новае можна стварыць толькі паэтычна, праз уяўленне, а не з дапамогай універсальнай тэрміналогіі..."

РЭЛІКВАРЫЙ АНТЫТОЕСНАСЦІ

... тоеснасць — тупая сама-роўнасць асобы, паняцце мёртвае і нерухомае, рацыяналістычная "зразумеласць" асобы...

... перамога над законам тоеснасці — самастваральная дзейнасць, творчае выходжанне са сваёй самазамкнёнасці, неўкладальнасць ні ў якое паняцце...

... творчасць — прыбаўленне да дадзенага таго, што яшчэ не ёсць дадзенае...

СОН У ЭДЭМЕ

Інтрадукцыя: Bijou. Queen. Innuendo...

папярэджанне: ён увабраў у сябе ўсе заганы і вартасці чалавека, ад эдэмскага і да сучаснага; у ім гэтулькі ж духу, колькі і плоці, стольні ж мужчынскага, колькі і жаночага, стольні прыгажосці, колькі і выродлівасці...

сітуацыя: пасля доўгага маўчання ўсе загаварылі разам, нібы адцярпелі сваё...

казанні: мастацтва памерла, яго пахавалі, потым нехта цішком яго зачынае...

чуткі: мастак адмаўляе думку, эмоцыі, дзеянне...

вызначэнне: шлях да волі пралягае праз грахі, на супрацьлеглым баку — філасофія, рэлігія, мастацтва... І пад кожнай кветкаю — змяя...

бачанне: і бачыць ён — et erant valde bona — і спачывае...

ЧАТЫРЫ ВОГНІШЧЫ

... мясцовасць роўная альбо з нязначнымі ўзвышэннямі, чыстая; трава, дрэвы дзесьці далёка, дарог не бачна; ноч; цёмная і амаль нерухомая вада ракі, возера...

... чалавек плыве аднекуль, адкуль — невядома, тэхніка плавання ясна не акрэслена, проста рух

Вячаслаў НОВІКАЎ

ПАЕЗДКА ЎДАЛАСЯ — II

(як мы атрымлівалі прэмію Букера)

Усё пачалося з таго, што ўлетку 1995 года прыйшоў я з працы дадому, а мне кажуць, што званіў нейкі Міхайлаў з Масквы, цікавіўся часопісам "ИДИОТ" і прасіў патэлефанаваць у любы зручны для мяне час. І паведаміў свой тэлефон.

Гоша (Ігар Гольдман — сябра рэдакцыйнай рады. — В.М.), калі даведаўся пра гэта, улучыў хвіліну, каб патэлефанаваць Міхайлаву і пагаманіць з ім аб часопісе. Гэты Міхайлаў сказаў, што "Идиот" разглядаецца ў плане ўключэння ў лік прэтэндэнтаў на нейкую Букераўскую прэмію, якую сёлета мяркуюць даць лепшаму расейскамоўнаму часопісу блізкага замежжа. Міхайлаў сказаў таксама, каб мы надта не падстаўлялі кішэні, бо прэмію нам не дадуць, а вось публікацыя аб часопісе, сярод іншых, якіх у спісе зараз блізу сарака, не выключана. Прыканцы вясны Гоша ездзіў у Маскву па сваіх справах, а за адным махам сустрэўся з гэтым самым Міхайлавым, паказаў яму ўсе нумары "Идиота", а некаторыя нават яму пакінуў. Як высветлілася, Міхайлаў пазнаёміўся з часопісам праз Кніжную палату, куды мы з Высоцкім, падчас нашай першай і даволі ўдалай паездкі, адвезлі на продаж "Идиот" ды "Эмпиреи".

Ну... Гэта я так складна апавядаю, а насамрэч усе гэтыя падзеі губляліся сярод іншых падзей, і пэўны час я нават забыўся, што ёсць нейкі там Міхайлаў, і што ён, уласна кажучы, хоча, і наогул, усё гэта здавалася лухтой і мала мяне цікавіла. Былі ў мяне, як галоўнага рэдактара і чалавека, зусім іншыя праблемы, і нават галаўны боль быў.

Дык вось, з Гошам мы сустрэліся наступным разам на канцэрце Шаўчука 30 траўня і Гоша паведаміў, што мы ўвайшлі ледзь не ў пяцёрку прэтэндэнтаў на прэмію, але Міхайлаў (яго Аляксандрам Аляксандравічам клічуць) сказаў, каб мы не былі ласыя на букераўскія каўбасы, а вось згадка ў "Литературной газете" і ў "Труде" вельмі нават магчымая. Сказаў, што ёсць адзін надта моцны часопіс дзесьці ў Прыбалтыцы і яшчэ ў Малдове. Ёсць яшчэ адзін менскі часопіс (у той пяцёрцы), але ён на прэмію не цягне. Так сказаў Міхайлаў Гошу. Прэмія гэтая, канфідэнцыяльна Гошу было паведамлена, заснавана Грэмам Грынам, ангельскім пісьменнікам, які сышоў ужо на вечны пакой, а распараджаецца фондам яго сын, і гэты сын увесь час мяне намінацыі, і сёлета вось такая намінацыя — за лепшы часопіс. А прэмія — 3000 ангельскіх фунтаў (стэрлінгаў).

Артур Ісачэнка (віцебскі мастак. — В.М.) неабдумана заяўляў, што прэмію дадуць менавіта "Идиоту". Чуць гэта было прыемна, але я, у прадчуванні букераўскіх кілбас, рупіўся не пускаць сліну, і толькі па начах, калі мяне ніхто не бачыў, засынаў з марамі аб прэміі: дакладней кажучы, я смяяўся над самой верагоднасцю яе надання "Идиоту", але марыць мне тады ніхто не перашкаджаў — ноччу, пад коўдрай. Я клаўся, не распранаючыся, у ложак, накрываўся коўдраю, заплюшчваў вочы й засяроджваў свае думкі на тым, што мне дадуць 3000 фунтаў і што мы на іх набудзем камп'ютэр, лазерны прынтар, сканэр і яшчэ грошы застануцца на свята і на хлеб.

Мартаў (сябра рэдакцыйнай рады. — В.М.) раіў рэшту грошай, якая застанецца пасля набыцця выдавецкай сістэмы, пакласці ў які-небудзь дзяржаўны банк і жыць на адсоткі ад укладу. Банк ён надзейны абяцаў знайсці.

Сапраўднай падзеяй у гэтай гісторыі была для мяне публікацыя ў сярэдзіне кастрычніка ў "Литературной газете" артыкула Міхайлава (ён, як высветлілася, літаратурны крытык) аб часопісах блізкага замежжа, дзе ён з лёгкай іроніяй і цеплынёй рэпрэзентаваў і часопіс "Идиот". Вельмі добры быў артыкул. Гэта ўжо было свята. Калі я прачытаў артыкул у нашай віцебскай бібліятэцы і ішоў дахаты, асэнсоўваючы яго, я адчуваў хвіліны сапраўднага, непадробнага шчасця. Дзве-тры хвіліны адчування шчасця.

Вось такая прэамбула.

... Міхайлаў паказвае мне вачыма на суседні столік і кажа, што вось, маўляў, сядзіць Георгі Уладзімаў. А Уладзімаў —адзін з прэтэндэнтаў на прэмію Вялікага Букера. Нічым ён асабліва не вылучаецца, гэты Уладзімаў, затое яго жонка ўяўляе сабой незабыўнае відовішча: кабета так нервуецца і так перажывае за мужа, што я баюся, каб з ёю чаго не здарылася. Яна чырванее, і бляднее з твару, і п'е ваду фужэрамі, і выгаляе вочы, і пацее ад хвалявання. І сурвэткай яна абмахваецца. Я перажываю за яе, простую рускую бабу.

Яшчэ адна падзея — прысутнасць на імпрэзе сябра ангельскага парламенту сэра Нейкага Там, з чаго ўсе мы вельмі рады. МР (Member of Parlament) кажа нейкія словы, вітаючы нашую прысутнасць у адной зале з ім, а таксама прапануе пасмяяцца над гэтым феноменам. Канкрэтызуючы сутнасць імпрэзы, другі ангелец прапануе МР саступіць месца ля мікрафона пісьменніку Рассадзіну, які апавядае гісторыю адбору твораў расейскіх літаратараў на прэмію Букера ў Расеі.

Рассадзін (немалады ўжо мужчына, гадоў на 50) гаворыць пра тое, з якімі цяжкасцямі сутыкнуліся сябры журы, якія ім чынілі перашкоды, якія яны адчувалі спакусы, і заяўляе, што, як правіла, далёка не ўсе бываюць задаволеныя выбарам лаўрэата. І далей Рассадзін коратка апавядае аб трох прэтэндэнтах на прэмію Букера. Напружанне ў зале на той час сягнула апагею. Запанавала цішыня. Колер твару уладзімавай жонкі мяняецца: з ліловага твар робіцца зялёным, пакрываецца ружакаляровымі плямамі. І вось Рассадзін перарывае свой выступ наступнымі словамі:

— Але перш чым абвясціць імя лаўрэата прэміі Букера сёлетняга года, нам трэба вырашыць адно пытанне — пытанне аб Малой Букераўскай прэміі.

Гэта прыгожа. Гэта падобна на Камасутру. Усе пераводзяць дых, а мяне, наадварот, ахопліваe страшэннае хваляванне. Сэрца парывіста б'ецца, я мабілізуюся, каб не быць падобным да уладзімавай жонкі. І раблю гэта не толькі я. Мабілізуюцца, відаць, і астатнія рэдактары часопісаў, якіх запрасілі на вечарыну (яны таксама не ведаюць рашэння камітэта).

І вось (здаецца, гэта ўжо не Рассадзін, а можа і ён) коратка гаворыць пра часопісы, што ўвайшлі ў намінацыю. А потым кажа прыкладна так: "Вырашылі павялічыць прызавы фонд да 3500 фунтаў і падзяліць паміж двума часопісамі: рыжскім часопісам "Родник" і віцебскім часопісам "Идиот".

Я не магу сказаць, што я адчуваю. Наогул, я зараз нічога не магу дакладна сказаць, мне гэта сумна. Мне б часопіс выдаваць без праблем... Адзінае, што цяпер магу сказаць, дык тое, што аб грошах я нібыта зусім і не думаю. Проста мне радасна, што часопіс "Идиот"...!!! А-а!!!

Запрашаюць да авансцэны рэдактара "Родника". Мы бачым невысокага росту маладога чарнавалосага чалавека, мажнога, у швэдары, з-пад якога вытыркаецца кашуля, у джынсах. Гэты хлопец атрымлівае сваю капэрту, ціснe рукі каму трэба і падыходзіць да мікрафона. Прамаўляе ён спакойна, стрымана. Прамова ягоная настолькі мудрагелістая, што я не разумею ў ёй аніводнай фразы, але я здагадваюся, што гэты рэдактар, Андрэй Леўкін, надта разумны. Я нават збянтэжаны тым, што ёсць такія разумныя маладыя людзі і што я ў параўнанні з імі чысты дурань.

Хаця, магчыма, я нічога не разумею толькі таму, што не здольны зараз штосьці ўспрыняць.

І вось запрашаюць галоўнага рэдактара часопіса "Идиот" на свет божы. Я загадзя пракручваў гэты момант (як гэта звычайна бывае — перабіраю усе магчымыя сітуацыі й варыянты іхняга развіцця і прагназую дзеянні ў адказ) і бяру з сабою на свет № 30, каб ісці й рэкламаваць яго. Няхай, думаю, хаця б нехта пабачыць, што гэта за часопіс такі. Я іду па праходзе між сталамі, мяне нібыта вітаюць воплескамі, і я высока ўздымаю № 30 над галавой і нават злёгку махаю ім у

у вадзе; чалавек падплывае да берага, дзе раскладзена малое вогнішча, вогнішча малое, адно каб ледзь бачыць ягоную аголеную постаць...

... чалавек выходзіць з вады; ля вогнішча на зямлі ляжыць белая апона, чалавек накідвае апону на цела, захінаецца ў яе; адразу чыесьці рукі заліваюць вадой вогнішча; застаюцца гарэць рэдкія свечкі па абодва бакі шляху чалавека да наступнага вогнішча, тыя ж самыя рукі гасяць следам і свечкі...

... чалавек падыходзіць, яно такое ж самае, як і папярэдняе, садзіцца на зэдлік, амаль нябачны ў цемры; чыесьці рукі стрыгуць яго нагола механічнай машынкай, выкарыстанне апоны як у цырульні, валасы спальваюцца ў вогнішчы; чалавек устае, чыесьці рукі заліваюць вадой вогнішча; застаюцца адно рэдкія свечкі, што вядуць чалавека да вялікага вогнішча, тыя ж самыя рукі гасяць следам і свечкі...

... гэты шлях у два разы даўжэйшы за папярэдні, першую палову чалавек праходзіць, другую прабягае; апона уздымаецца ветрам, даўжыня апоны прыкладна тры метры, шырыня два; чалавек скача праз вогнішча, не над, а менавіта — праз, пакідае ў ім апону, апона загараецца, чалавек застаецца голым; адразу чыесьці рукі гасяць вялікае вогнішча; рэдкія свечкі пазначаюць шлях да наступнага вогнішча, але яны таксама гаснуць...

... чацвертае вогнішча малое, як першае і другое, адно каб бачыць, што чалавек апранаецца, адзенне звычайнае; чалавек адыходзіць ад вогнішча ў цемру; чыесьці рукі гасяць апошняе вогнішча...

Істотныя версіі. Гутарка Фларыяна Рэцэр з гісторыкам мастацтва Петэрам Казлоўскі, часопіс "Kunstforum" за 1990 год, пераклад з нямецкай.

Рэлікварый Антытоеснасці — адвольны пераказ урыўка з твора Паўла Фларэнскага "Столп и утверждение истины".

Bujou. Queen. Innuendo — Дарагая рэч. "Квін". Інсінуацыя.

Et frant valde bona — и вот, хорошо весьма (лац., Бытие, I, 3I).

Андрэй СУЗДАЛЬЦАЎ

МАРК АНТОНІЙ У ЕГІПЦЕ

Калі з плошчы схлынуў народ — галасы, галасы — толькі ластаўка ў небе чарціла спаленыя петлі, бліскаючы, мне пад ногі падаючы дробна,

зразумеў я, што і паветра сабралося сысці ўслед за чэрню да ракі. І, чапляючыся, сінеючы, зліваючыся, як у чарпло, у позірк інахода,

мяне кінула і яно, яно рынулася на гукі жалейкі, якія лятуць з нільскай лодзі, і, забіраючыся па галінах, як рудая ваверка,

яно бегла... Як калісьці бег ад меча майго худы Касій — калісьці... даўно... — галасы, галасы — я застаўся адзін ля калодзежа.

Толькі ластаўка ў небе крэсліла спаленыя петлі — і паветра сышло ўслед за ёй, мой прынадзік,

на гукі жалейкі, на гукі лодзі з тонкім лаштырам духмяным, забіраючыся па мачце, як матылёк-вугаль чырвоны,

— галасы, галасы, — яно бегла, як калісьці бег, ухіляючыся меча майго — ратным полем вялікі Пампей. Яно бегла, як прыёмыш,

як найлягчэйшая тканіна ў духмянасці нябеснай лаванды быў сарваны ён з плеч незаўважным рыўком. — Я стаю ля калодзежа адзін. — Баўбатлівы

адсунуўся дзень. Дзве планеты ззяюць у вачах і дзве ластаўкі у шчылінцы плывуць, адлюстроўваючыся адна ў адной дарэмна

дзве Нябесныя Сферы сышліся, быццам два колы, баявых, асірыйскіх — у крылатую кропку

мармытлівага птаха. На Захад кеўзаліся яго спевы і там заставаліся, звіваючыся ў гняздо слыхавое. Цудоўна

лодзь егіпцянкі, шыхт вёслаў, твар у махалах: тапазы, вочы на досвітку, вейкі... Гэткае заточванне

І грані гэткія прадчуваў я, што не схапіць злотніку і ні лацінскаму слову,

прамеэль тулілася крабавідна-вейчыем, элам, о, ого*, зялёнае зорло

І вейчыліся ад вачэй дымных аставак — ясных санак зялёныя восы, пужаючы рыбалова,

І крышыліся яны, праменьчынь, прумень рунь, срэбрасінь, завейнічыя блакічнасць... і Зерне

скрозь каробку струхлелую чэрапа — ясным зялёным каскадам —

рынуліся раптам галасы, галасы — кулёк непараўнаны:

нефрытавы стрыж цяпер валадарыць лёсам паўсусвету. О, лаўру парасткі —

я бачыў — ужо прараслі скрозь пустыя вачніцы, дзе некалі свет вадаспадам

праліваўся, сапфірам жывым — на мяне. Колам асірыйскім у брудзе ўзняліся цяпер сінія павекі —

на колах-крылах той Планеты другой — не вымавіць, якая яна прыгожа-нікчэмная, якая маладая і смяротная...

Я адзін у калодзежы стаю. І ў грудзях маіх ломкая калоцiцца на рэйках і са сцягамі — у ветрах магічная сцэна —

за лапаткі сыходзіць мае, нібы нейкі ўсёвідушчы кош, што мае — фігуры, полымі, стрыжы, лаштыры, амялушкі...

Няхай нараджаецца — Слова. Слова. Гэта пенкус сусвету мне ляціць на вочы. Гэты драхлы зрок тухне чыста.

Хто ж з'явіцца першым?..

---

* малюся (лац.)

Пераклаў з расейскай Зміцер ВІШНЁЎ

Валерка БУЛГАКАЎ

НАПУСТА НАПОЎНІЦУ

ВАДКАСЬЦЬ ВАДА

зьбі мяне машына
я маладзейшы за цябе
у мяне адзін тата
дэбіл крычыць катом
у дэпо
іду забіваць камара
не грукацець
наступ сну
наступства сьню
усё бруднае
усё мокрае
я не работаю
бог ты мой
палезь на гару

ПАМЫЛА

былі далі мыла
і што
пара
мае ніжнія пальчыкі

ДАВЫБАРЫ

рашыў і здох
сьнегабарацьба
бі бі
памый памыі
мах нагой
манашкі з брыдкай галавой
мах мах нагой
бог мяняе шкарпэткі раз у сто год
надыйшло лета
можна піць

КАСТРЫЧНІК

п'яныя сабакі
мне канец
сьмерць ад сабакі
магло хацецца больш

НУ ЧАГО ТАБЕ

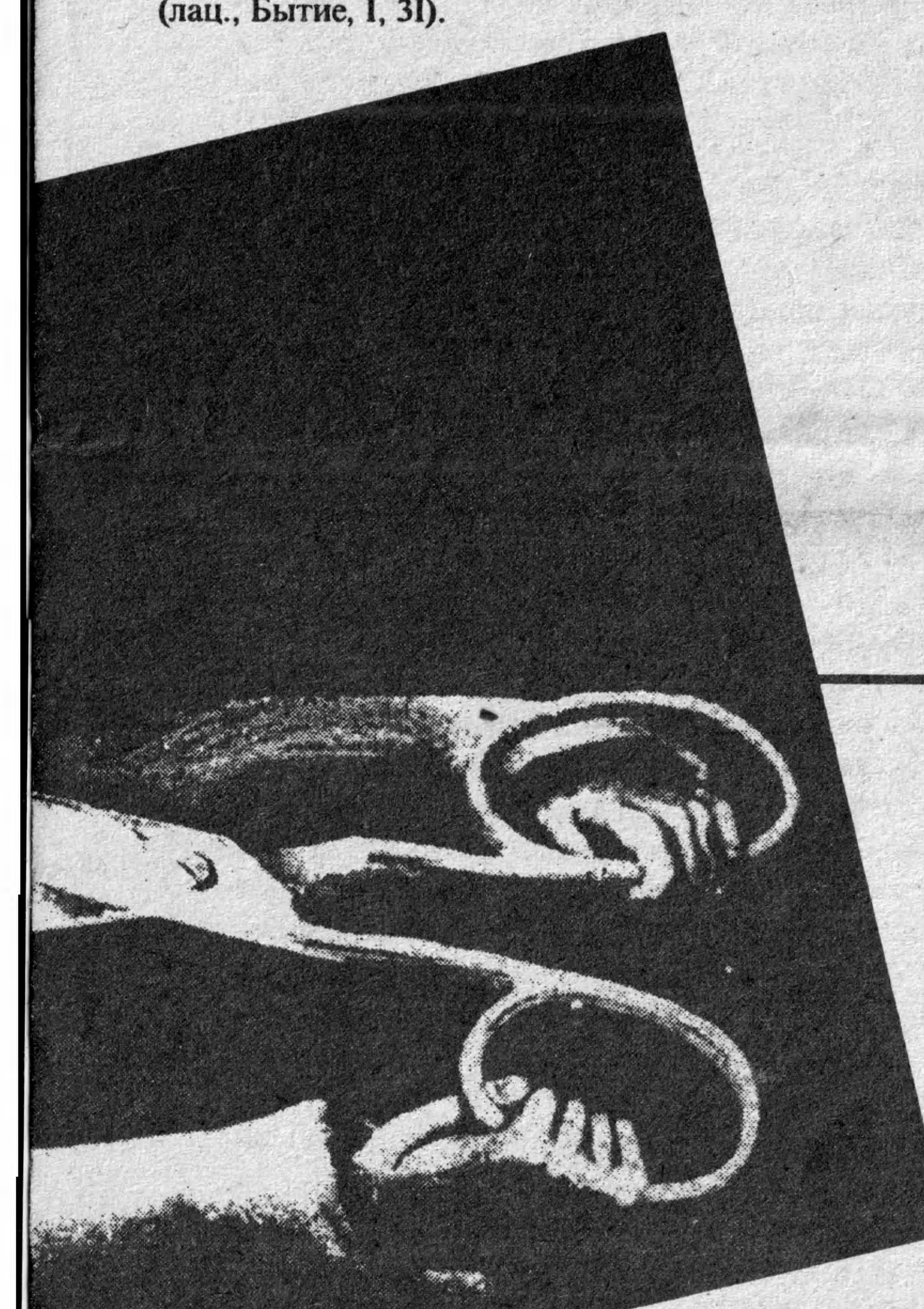
бабы кураць цыгарэту
цела ўспацела
галоўнае найчасьцей здараецца ў старасьці
бабскае шчасьце
нябожчык
малака
мала
людцы
два месяцы
на небе
ад
адзін
на сьвеце толькі ёсьць
мужчына і жанчына
у жанчыны ёсьць матка
у мужчыны ёсьць бацька
усе бабы такія дурныя
ябаба
бо або

МЁРТВЫМ І БЕДНЫМ

няма за што
няма за што
няма зашто
ён нё

DON'T FUCK

ofis open
ofis closed
fuck russian language

стылі радасці. Мне сумна адчуваць адсутнасць пачуццяў, я адчуваю толькі няёмкасць ад усеагульнае ўвагі і жаданне, каб усё гэта хутчэй скончылася. Нейкі надта высокі ангелец уручае мне вялікую капэрту, а ўсюдыісны Джон (адміністратар вечарыны. — **В.М.**) далікатна бярэ мяне за локаць і далікатна (так далікатна, што й не адмовішся), прапануе ціхенька: "Калі жадаеце штосьці сказаць, калі ласка, гаварыце". Я сунуся да мікрафона і, анічога не бачучы перад сабою, прамаўляю прыкладна наступнае:

— Неверагодна! Я прыемна здзіўлены з таго, што ёсць яшчэ ў свеце ІДЫЁТЫ (тут па зале коціцца стрыманы смех, добры такі, а на камчатцы нібыта больш гучны і ўхвальны, а ўсё адно нібыта двухсэнсоўны), што ёсць яшчэ ў свеце ідыёты, здольныя заўважыць такое несамавітае, дробнанакладнае, саматужным чынам прадукаванае выданне, як наш часопіс; нам прыемна, што ёсць такія людзі ў свеце, і гэта спараджае надзею, дзякуючы такім людзям свет робіцца светлым, цікавым і добрым...

Так вось я прамаўляю, адной фразай, і шмат каму мой выступ падабаецца.

А я, калі Джон браў мяне за локаць, нават не ўяўляў сабе — што я павінен казаць. Пагатоў, напярэдадні мяне нібыта звязалі недарэчнасцю казаць словы падзякі і г.д.: "так" і "не" не гаварыць, чорна з белым на насіць".

Тут Леўкін кратае мяне за локаць і кажа папросту:

— Ну што, пойдзем, ці што?

І гэта мне падабаецца. Мы спаважна — Леўкін паперадзе, я за ім, — сыходзім. Вяртаемся кожны на сваё месца. Мяне віншуюць усе, хто стаіць поруч, але стрымана, бо бальшыня прысутных ужо пераключылася на асноўную падзею вечарыны — абвяшчэнне лаўрэата Вялікага Букера.

Адчування шчасця няма. Адчуванне шчасця было, калі вяртаўся дадому з бібліятэкі, дзе чытаў артыкул Міхайлава ў "Литературной газете". А тут, на вечарыне, ёсць усё, але няма адзіноцтва (зацішнасці), і няма шчасця. Ёсць адчуванне поспеху. Тым часам абвяшчаюць, што Прэмія Букера 1995 года даецца Георгію Уладзімаву за раман "Генерал і ягоная армія".

Стол, за якім сядзіць Уладзімаў, атачаецца журналістамі і тэлеаператарамі, ён, Уладзімаў, зрабіўся ў тыя хвіліны цікавым для ўсіх.

... Бамонд Маскоўскі. Але не вялікасвецкі, хутчэй —дысідэнцкі, затурканы жыццём; людзі нібыта і пры справе, а не на Алімпе.

І вось падыходзіць адзін чалавек, называе сябе Раманам Сонцавым, кажа, што ён рэдагуе ў Краснаярску часопіс "День и Ночь", і прапануе прыкладна наступнае: "Дасылайце нам у Краснаярск вашыя "Идиоты", а мы будзем іх у сябе друкаваць і распаўсюджваць. У нас у Сібіры шмат людзей, якія гэтым цікавяцца".

Вось Міхайлаў знаёміць мяне з нейкім невысокім каржакаватым чалавекам у рагавых акулярах. "Книжное обозрение", Шчуплоў Аляксандр. Шчуплоў у мяне бярэ інтэрв'ю, але даволі незвычайным чынам, праз Міхайлава: Міхайлаў задае мне пытанні, таму што ён як бы лепей ведае мяне і мой часопіс, і Шчуплоў як бы папрасіў ад яго імя папытаць мяне. Я, відаць, надта кепска і няўцямна адказваю, бо Шчуплоў раз-пораз са здзіўленнем зыркае на Міхайлава, а Міхайлаў неакрэслена перасмыквае пры гэтым плечукамі.

Потым ужо Міхайлаў ад нас адыходзіць, і Шчуплоў прамаўляе наступнае:

— Мяне Лімонаў да сябе кліча, прэсавым сакратаром: "Мы з табой, маўляў, усю Расею на вушы паставім, хочаш?"

Я пасля такіх слоў пачуваю сябе ніякавата. Шчуплоў па манеры гаварыць нагадвае Навадворскую. Сама Навадворская мяне цікавіць, але дрэнная копія з яе непрымальная. Шчуплоў паказвае вачыма на якую-небудзь кабету і мармыча: "Зараз яна каханка N., ніштo сабе цялушка... Ходзіць з ягонай жонкай пад ручку, цалуюцца, як сяброўкі..."

Міхайлаў папярэдзіў, каб я не надта здзіўляўся, калі грошы мне адразу не пералічаць.

— Я сваю прэмію атрымаў не адразу, амаль праз тры тыдні.

Яшчэ два інтэрв'ю, якія адбіліся ў памяці, — з "Маяком" і "ВВС".

"Маяк" паводзіць сябе сімпатычна. У асобе прыемнай дзяўчыны ён прапануе мне падацца разам з ім у бар, дзе суцішна, прыбрана, але прыцемна (Хэмінгуэя я чытаў!), і там за столікам мы садзімся і амаль што спакойна працуем. Каторым разам выяўляецца, што з дзяўчынай я дазваляю сабе неабдумана жартаваць. На пытанне "Што вы цяпер збіраецеся рабіць?" я адказваю: "Хутчэй ад усяго прычыню часопіс і, як кажуць, дуды ў торбу". А яна, як бачна, гумару не разумее, бо праз пэўны час перапытвае: "Дык вы гэта сур'ёзна... пра закрыццё часопіса?"

З дзяўчынай, якая, не адрэкамендаваўшыся, папросту запрашае мяне на колькі пытанняў і як бы выцягвае з-за стала і вымушае ад яго троху адысці, і пры гэтым адразу, па ходу майго руху, прамаўляе: "Ну, скажыце што-небудзь ідыёцкае", дык я і пнуся за ёю, па п'янцы спрабуючы сказаць што-небудзь ідыёцкае, але неўзабаве чапляюся нагою за электронны шнур, які лучыць агульнарасейскую электрасетку з настольнай лямпай, якая стаіць на нашым стале, каб мяне кадук узяў за тры аднакарэнныя словы ў адным сказе. Так што лямпа, не задумваючыся, кідаецца на падлогу і, вядома ж (спыніся, імгненне, ты жудліваe!), разбіваецца.

— Ну вось і сказаў... ідыёцкае! — узрадавана абвяшчаю я ў дыктафон і задуменна чакаю пытанняў. А дзяўчына занепакоена маім станам — усё інтэрв'ю пагражае пайсці ў глум, бо яна думае пра лямпу, а я ўжо не магу думаць і вярзу розную лухту пра канцэпцыі, кантрацэпцыі...

Расчулены, я даверліва кажу ёй пра свае самыя патаемныя думкі, якія кіруюць мною ў працэсе выдання гэтага часопісіка-ідыётыка. А яе вочы, выраз яе твару гавораць: "Звязалася з хлапчынам, сяброўкі абсмяюць, сорам які!"

Дабалбатаўся да таго, што назваў Ісуса Хрыста ідыётам, а часопіс "Идиот" — маскай, якую я нацягваю, каб прыхаваць сваю творчую імпатэнцыю. Карэспандэнтка пераконваецца, што з мяне ні лою, ні ўдою, стрымана дзячыць за размову і сыходзіць прэч. Я паспяваю толькі пацікавіцца (для калекцыі), хто яна такая.

— Радыёстанцыя Бі-Бі-Сі.

Дык нам трэба было, значыць, па-ангельску!

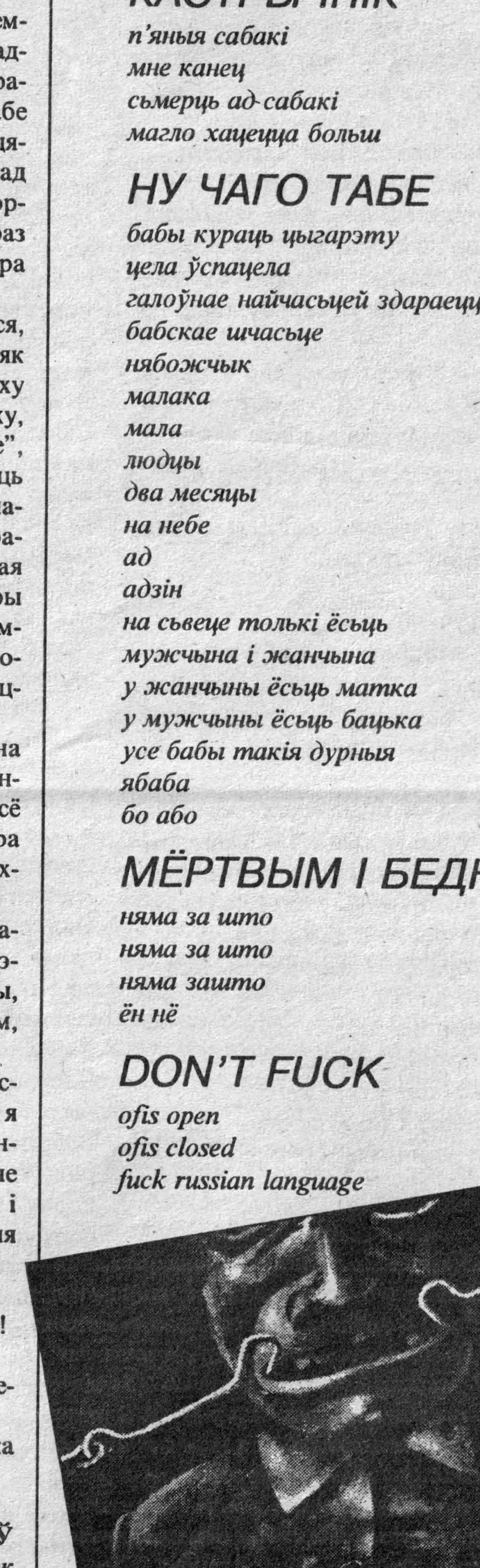
— Не трэба.

"Не трэба" яна прамаўляе ўжо збягаючы, цераз плячук.

Згадваю я гэтае інтэрв'ю, засмучаюся і тут жа смяюся.

Пераклаў з расейскай Вінцэсь МУДРОЎ

г.Віцебск

Алесь АРКУШ

НЕДЗЯРЖАЎНЫ ЧАСОПІС: МІТ АБО РЭАЛЬНАСЬЦЬ

Мяне ўразілі радкі Алеся Дудара з паказаньняў па справе "Саюза вызваленьня Беларусі". Ён пісаў: "Выступаючы супраць "Узвышша", выступаючы супраць украінскага хвілёвізму [1], я ўжо ў глыбіні сваёй сьвядомасьці адчуваў нейкія сымпатыі да іх, што тлумачылася тым надворным лоскам "культуры", якім вызначаліся гэтыя варожыя пралетарыяту плыні. Клясавыя супярэчнасьці ўсякай культуры для мяне паступова адыходзілі на другі плян, і слова "культура" для мяне ў значнай меры пачало асацыявацца калі не з белымі габлянкамі і візіткамі, дык, прынамсі, з баздакорным аперанием чужаземнымі словамі, гістарычнымі і літэратурнымі вобразамі — адным словам, з усімі адзнакамі (прынамсі, надворнымі) буржуазнае культуры. Мабыць, гэтым і тлумачыцца той факт, што я, калі быў улетку 1926 году ў Харкаве і рашыў пайсьці пазнаёміцца з украінскімі пісьменнікамі, пайшоў ня ў больш блізкі да "Маладняка" — "Плуг", а якраз у тую арганізацыю, правадыром якой быў Хвылёвы" [2].

Ці быў бы Алесь Дудар пралетарскім паэтам у вольнай, цывілізаванай Беларусі?

Акрамя таго, Дудар, аказваецца, быў катэгарычна супраць літаратурных беларуска-расейскіх "інтэграцыйных працэсаў". "Пакуль стаялі на чале "Маладняка" мы (Дудар, Вольны, Александровіч. — А.А.). усе спробы ВАПП'а звязаць з намі сувязь разьбіваліся аб сьцену нашай упартасьці, бо мы лічылі, што ВАПП нас хоча закабаліць, што сувязь з ім прывядзе беларускую пралетарскую літэратуру (...) не да разьвіцьця, а да заняпаду, да рабскага пераіманьня..."

Гэтыя прызнаньні паэта, актыўнага суб'екта нацыянальнага літаратурнага працэсу 20-х гадоў, якія доўгі час былі надзейна схаваныя ў архіве КДБ, канчаткова пляжуць учорашнія літаратуразнаўчыя тэорыі.

Перагляд падставовых канцэптаў сучаснага беларускага літаратуразнаўства адбываецца марудна і няўдала. Можна назваць асобныя артыкулы, навуковыя працы, кнігі. Аднак агульнага працэсу пераацэнкі каштоўнасьцяў не атрымалася. Не атрымалася нават сяڅод прафесіяналаў-літаратуразнаўцаў, ня кажучы ўжо аб шырокім коле далучаных да беларускае літаратуры (пісьменьнікі, публіцысты, выкладчыкі, настаўнікі і г.д.) Асабліва гэта заўважна па зьместу рэдкіх крытычных матэрыялаў на старонках літаратурных выданьняў. Увесь іхні пафас скіраваны на патрэбу "адбудовы" маральных каштоўнасцяў ў грамадстве (з дапамогаю літаратуры) і вяртаньня страчанага высокага сацыяльна-грамадскага статусу краснага пісьменства. Настальгічныя ўсхліпы! Літаратура ж сама разглядаецца як нешта велічнае, нязьменнае ў часе і прасторы. Гэтакім статычным горным ланцугом са сваімі вяршынямі, альпійскімі лугамі, эдэльвейсамі, ледавікамі і горнымі расколінамі — маўляў, каб нешта зьмянілася, патрэбны тысячагодзьдзі.

На самой справе літаратура — жывы арганізм і падзеі ў ёй адбываюцца з вялікай хуткасцю. Як у старым кінематографе.

З гэткай жа хуткасьцю ляціць і наша жыцьцё.

Літаратура ня можа існаваць асобна ад нас. Яна найперш існуе ў нашым уяўленьні. Якія мы — такая і літаратура, нават калі яе нам створаць марсіяне. Мы мяняемся — мяняецца і ўся літаратура, ад Гамэра да Славаміра Адамовіча. Бо іншыя мы будзем па-іншаму ўспрымаць яе, ставіцца да яе, любіць або ненавідзець асобныя творы або аўтараў.

Кожны постсавецкі пісьменьнік садзіцца за пісьмовы стол з жаданьнем і прэтэнзіямі на "нетленку" — шэдэўр для ўсіх часоў і народаў. Нам трэба набрацца сьмеласьці і прызнацца (пісьменьнікам — хаця б самому сабе), што літаратурныя творы гэткія ж сьмяротныя, як і людзі. Яны жывуць, пакуль прысутнічаюць у сучасным кантэксце, пакуль здольныя выклікаць жывыя рэфлексіі, пакуль уплываюць на хаду падзей, пакуль актуальныя. Затым яны паміраюць. Некаторым шанцуе — патрапляюць у архіў і жывуць архіўным жыцьцём: час ад часу перавыдаюцца, вывучаюцца ў школах і ВНУ, перачытваюцца як літаратурныя помнікі. Ёсьць творы, якія нараджаюцца мёртвымі (такіх пераважная большасьць). Ёсьць доўгажыхары — жывуць па сто і болей гадоў. Але час няўмольны, і яны ўсё адно паміраюць. Некаторыя творы бальзамуюцца і іх прыхільнікі (літаратурныя лабісты) упарта пераконваюць усіх, што яны вечныя (робяць гэта пераважна ў ідэалагічных мэтах). Але архіўнае жыцьцё нельга замяніць сапраўдным.

З іншага боку, прысутнасьць архіву жыцьцёва неабходна. Інакш парушаецца дынаміка разьвіцьця, губляецца традыцыя, парадак (іерархічнасьць), набыты досьвед, пераемнасьць. Кожны твор пішацца з улікам папярэдніх дасягненьняў. Часам старыя творы прысутнічаюць у новых (цытаваньне, уплывы, працяг тэмы, адмаўленьне). Моцныя нацыянальныя літаратуры якраз і вызначаюцца актыўным узаемапранікненьнем новага ў старое. І гэта не зусім тое, што ў нас называецца словам "традыцыя". Гэта працяг жыцьця. Як дзеці працягваюць жыцьцё сваіх бацькоў. У тых самых фальварках, дамах, кватэрах — але сваё жыцьцё, часам зусім не падобнае на бацькоўскае.

У Алеся Дудара ёсьць пра гэта верш "Вежа".

Заснула вежа. Што ёй сьніцца?..
Стаіць панурая, як здань.
Была турма тут ці званіца —
хто мог бы гэта адгадаць?..

А сівы час наўкола бродзіць,
як крок гадзін, як бег хвілін...
і незьлічоныя стагодзьдзі
на шэрым камені ляглі
<...>
І сёньня к вежы прывязалі
драты ўстрывожаную даль...
О, прадзеды, каб вы пазналі
антэны стынучую сталь!
Вам не паняць, што ваша вежа,
знайшоўшы працу пад канец,
зьбірае гоманы з бязьмежжа
на свой зіяючы вянец.

Сам Дудар патлумачыў бы, што гэты верш пра індустрыялізацыю роднай сялянскай Беларусі. Але мы, ягоныя нашчадкі, цяпер ведаем, што сказаў паэт, нават калі і зрабіў ён гэта інтуітыўна. Ці мажліва больш радыкальна парушыць традыцыю — зрабіўшы з турмы або нават званіцы (!) радыёвежу? Цяжка ўявіць, каб дваццацічатырохгадовы паэт у 1928 годзе (час напісаньня верша) мог праігнараваць рэвалюцыйную падзею ўсяго чалавецтва — нараджэньне радыё, не адчуць яго актуальнасьць, сучаснасьць, пэрспектыву. Ці мог ён адмовіцца слухаць "гоманы зь бязьмежжа"? Жыць у сваім часе і ня быць яго сучасьнікам. Ці мог ён адмовіцца ад развіцьця традыцыі? А пралетарскае шалупіньне, якое з'явілася ў творчасьці паэта пад прымусам абставінаў, аблятае ад кволага павеву свежага ветру. Яно не фіксуецца часам.

І ня трэба па сёньняшні дзень пісаць, што, маўляў, не вінаватыя былі хлопцы-літаратары, пасеклі іх галовы ні за што. Вінаватыя! Перад імпэрскаю Расеяю, перад расейскімі бальшавікамі, перад ГПУ, перад Леніным, Сталіным і нават Максімам Горкім. Яны не захацелі па-батрацку гнуць сьпіны. Вось як напісаў аб гэтым адзін з галоўных беларускіх пралетарскіх паэтаў, усё той жа Алесь Дудар (можна ўявіць, як думалі і выказваліся ў прыватных гутарках непралетарскія пісьменнікі): "па сутнасьці нежаданьне гэтае завязаць сувязь з расейскай пралетарскай літэратурай грунтавалася на нацыянал-дэмакратычным пачуцьці варожасьці да ўсяго расейскага без выключэньня. На гэтай жа падставе фактычна "Полымя" бойкатавала сустрэчу Максіма Горкага (!

Юры ІЗДРЫК

СТАНІСЛАЎ: ТУГА ПА НЕСАПРАЎДНЫМ*

Якую-колечы падобнасць з рэальнымі людзьмі і падзеямі належыць уважаць выпадковай.

1. АПРАЎДАННЕ ПІСЬМА

Існаванне мовы ёсць рудыментарным. Яна даўно страціла ўсе свае звычныя функцыі, найперш — камунікатыўныя, а рэзкі ўзрост семантычнай энтрапіі сёння робіць гэтую рудыментарнасць канчатковай.

Па дзіўным шаблоне падручніка біялогіі поруч з рудыментарнасцю змяшчаюцца і атавізмы: вяртаючыся да ўласных першаасноваў, мова ізноў выяўляецца як простая акустычная лінеарнасць.

Таму немагчыма ўнікнуць дакораў сумлення, беручыся за *stilus*, пяро, аўтаручку, сядаючы за друкарскую машынку ці —горш таго — за кампутар.

Які-любя тэкст выяўляецца палімпсэстам.

Які-любя тэкст хінецца да складанай таўталагічнасці. Самым змястоўным падаецца самае безмястоўнае: "мова мовіць пра мову", "вольнасць вольная вызваляецца", "кожнае існае ёсць як існае ў хаценні", "несапраўднасць несапраўднага не спраўджваецца".

А *propos*, гэтая несапраўднасць дае меншыя шанцы для апраўдання. Таму што тэкст — адно імітацыя мовы, беспаспяховыя спробы зафіксаваць згаданую ўжо лінеарнасць у графічных плашчынях.

Лінеарнасць тэксту ўяўная — заўжды можна вярнуцца да кагадзе прачытанага.

Тэкст належыць візіі.

Мова належыць гучанню.

Гучанне ёсць першавобразам ракі, у якую не ступіш двойчы. А тэкст — адно выява ракі. Яго вада мёртвая. У такую ваду можна ўступаць колькі заўгодна, прынамсі двойчы — напэўна.

"Існаванне мовы ёсць рудыментарным". Аднак, калі верыць філосафам, рудыментарным ёсць і само быццё. Тым не менш, як сысун і, больш таго, як сысун веруючы, я не магу саромецца быцця — мушу прыняць яго з пакорай. Саромлюся толькі маўлення, што, відавочна, не ёсць лагічным, і паколькі логіка — катэгорыя кагадзе асаромленага, буду не прымаць яе да ўвагі.

Асаромленае сароміцца сораму.

Асаробленае санорыцца салёна.

Асаромленае самовіцца ў сераду.

Усё ж такі: ці знайшоў я апраўданне — калі не лінеарнага, то бадай графічнага? Не знаю.

2. СТАНІСЛАЎ (прэлюд)

Я не жыву ў Станіславе. Я з'явіўся сюды ненадоўга, уласна кажучы, мяне ўжо няма тут. Аднак маё з'яўленне было дачасным. Я злавіў тое, што ўзнікла няўзнак і знікла незваротна. —НЕСАПРАЎДНАЕ. Гэтае хуткаплыннае НЕСАПРАЎДНАЕ было адзіным сапраўдным, якое належала гэтаму гораду. Усё іншае выявілася САПРАЎДНЫМ і таму, дзякуючы немінучасці таўтанімічных абмежаванняў — не зусім сапраўдным.

Гэта, відавочна, патрабуе выяснення.

3. ВЫЯСНЕННЕ (інтрадукцыя)

У сілу абставін Станіслаў ніколі не быў цэнтрам узнікнення спаважных міфаў. Быў правінцыяй, для якой усё значнае адбываецца "дзе-колечы, толькі не тут". Асабліва гэта тычыцца часоў "жалезнай заслоны", калі не толькі інфармацыйная, але й экзістэнцыйная ізаляванасць была настолькі поўнай, што выклікала сумневы ў агульнапрынятым вобразе свету. Цяжка было паверыць, што напраўду дзесьці існуе Амерыка, што Парыж — не выдумка несумленных пісак, што выява Моны Лізы паходзіць не з жаночых календароў, што Сальвадор Далі — рэальны чалавек, а не хтанічная пачвара навейшага эпасу, што агортка ад жуйкі —бясспрэчны доказ яе існавання. Чаго граха хаваць — нават надпіс на цягніку "Чарнаўцы-Перамышль" многімі ўспрымаўся як цынічны жарт невядомых ідэолагаў. Тым не менш траплялiся дзівакі, якія зналі людзей, што мелі знаёмых, чые суседзі бачылі шчаслiўцаў, сябры якіх у гэтым Перамышлі адведвалі далёкіх сваякоў.

Жалезную заслону, калі б яна напраўду была заслонай, можна было б толькі вітаць. Аднак яна выявілася нават не сітам, а радзей — друшляком. Скрозь яе не пранікалі не толькі агорткі, а й сама жуйка. Дзесьці хадзілі па руках перапісы Мілера, друкаваўся для спецыялістаў Аўгустын, а ў сховах Ленінкі буцвеў яшчэ за Леніным выдадзены Фройд. Пад соусам класавай крытыкі падавалася ілюстраваная гісторыя мадэрнізму і навейшага мастацтва. Прыхаваная хулой ухвала даносіла ў разложыстых цытатах Джойса, Пруста, Бекета, Ёнэска. Што й казаць пра левых фліртуноў — Арагона, Лорку, Сартра, Лежэ, Пікаса, Картасара і г.д. Карыкатурны вобраз блюзу легалізаваў чорны таварыш Поль Робсан, аб легітымізацыі стэрылізаванага рок-н-ролу трэба падзякаваць Дыну Рыду. Фірма "Мелодия" пад камуфляжнай этыкеткай "вакальна-інструментальны ансамбль" выдавала агрызкі Бітлоў, дзесьці на тэлебачанні ўзнікаў загрымаваны пад камсамольца Кліф Рычард, нават праколатыя вушы Элтана Джона на імгненне з'яўляліся ў акадэмічных праграмах "Музычнага кіёска". Асабіста для мяне, як, напэўна, і для многіх галічан, існавала яшчэ й радыё "Jedynka", адкуль упершыню прагучалі *Hotel California*, ды *Good By*, *Yellow Brick Road*, а пазней — Томаш Бекшынскі з яго грунтоўнымі рокавымі анталогіямі; нельга не згадаць ацэнены ва ўсім свеце польскі джаз 70-х гадоў і, на маю думку, абсалютна недаацэнены польскі рок 80-х. Lady Punk Lombard, Baim, Exodus, Perfect, Maanam, SBB, Rezerwat, Oddział zamknięty nagłuc-ho etc. былі больш даступныя і блізкія, чымся аўтэнтычная заходняя рок-альтэрнатыва — лішні прыклад несапраўднасці нашага "постмадэрнісцкага" досведу, сфармаванага другасным, эпігонскім, копіяй, каментаром, рэпрадукцыяй, цытатай. У значнай меры гэтым выясняецца гіпертрафаваная заміфілагізаванасць нашай свядомасці: калі б можна было датыкнуцца ідала, ён бы страціў значную долю свайго магічнага магнетызму. Адсутнасць арыгінала надавала самому ідэалу нязмерна вышэйшую якасць.

Ідал абярнуўся ў Боства.

Чаго-заўгодна-філаў інфармацыйны голад ператвараў у фанаў.

Фанаў касіла інфекцыя фетышызму.

Фетышысты выраслі ў адэптаў.

Боства вымагала бясконца доўгага набліжэння да сябе. Бо зарука існавання Боства — у яго адсутнасці. Таму што калі сустрэча фанаў з куміраам адно зрэдку канчаецца смерцю апошняга, то смерць боства ад сустрэчы з адэптам немінучая.

(Усё гэта тычыцца не толькі рок-культуры, як, магчыма, некаму падалося. Усё гэта тычыцца ўсяго.

І рэч зусім не ў суседстве больш ліберальнага рэжыму, хоць, мабыць, і ў гэтым таксама. Рэч у перагорненасці вектару суб'ектыўнага досведу ў параўнанні з вектарам агульначалавечым: для нас пачатковай была не *Summa theologiae*, а *Summa technologiae*. Абвінавачваць ідэалогію ў тэхналагічнасці было б прынамсі ідэалістычна...

Упершыню пабачыўшы фігуркі Маёля, я быў уражаны іх неадпаведнасцю са сваім уяўленнем. У маім прывідным хлапчукоўскім гарэме жанчыны Маёля перабывалі нароўні з венерамі Джарджонэ, Батычэлі, Вэласкеса, поруч з евамі Ван Эйка і Дзюрэра, з аголенымі выявамі Гоі і рэмбрантаўскай Данаяй, дзённымі харашухамі Ходлера, Алімпіяй Манэ. Я знаў іх з бацькоўскіх энцыклапедый, я валадарыў над імі і з імі раскашаваў. Я думаў: калі яны такія прыгожыя на здымках, якой жа павінна быць іхная сапраўдная краса! Сапраўдная краса расчаравала. Мае бронзавыя каханні выявіліся нічым не цікавейшым за алавяных салдацікаў. Уяўленне перамагло фетыш.

Падобных прыкладаў прывесці можна безліч. Як, скажам, "Sad ostateczny" Мэмлінга прыкра ўразіў якраз сваёй канчатковасцю, вынятковасцю, раз-назаўсёды-зафіксаванасцю, апрадмечанай прысутнасцю. Да таго ён існаваў як безліч выяваў каляровых і чорна-белых, яскравых ці бляклых, бліскучых або сцёртых: ён узнікаў на старонках самых разнастайных выданняў — энцыклапедый, даследаванняў, трактатаў — схаваны пад напаўпразрыстымі покрывамі калек або ў бессаромным суседстве з творамі Мікеланджэла, Манэ, таго ж самага Маёля; перабываў у фрагментах —калі-некалі самакаштоўных, калі-некалі страшных сваёй недаканчанасцю, напару павялічаных настолькі, што за анатоміяй анемічных целаў праступала фактура палатна і нават структура фотастужкі. Ён быў беспрытульным — каментары пра месцазнаходжанне арыгінала нічога не значылі, але ў гэтай беспрытульнасці была ўсепрысутнасць, падобная да ўсепрысутнасці Біблійнага тэксту, якому ён слугаваў не ілюстрацыяй, а інакшай формай быцця.)

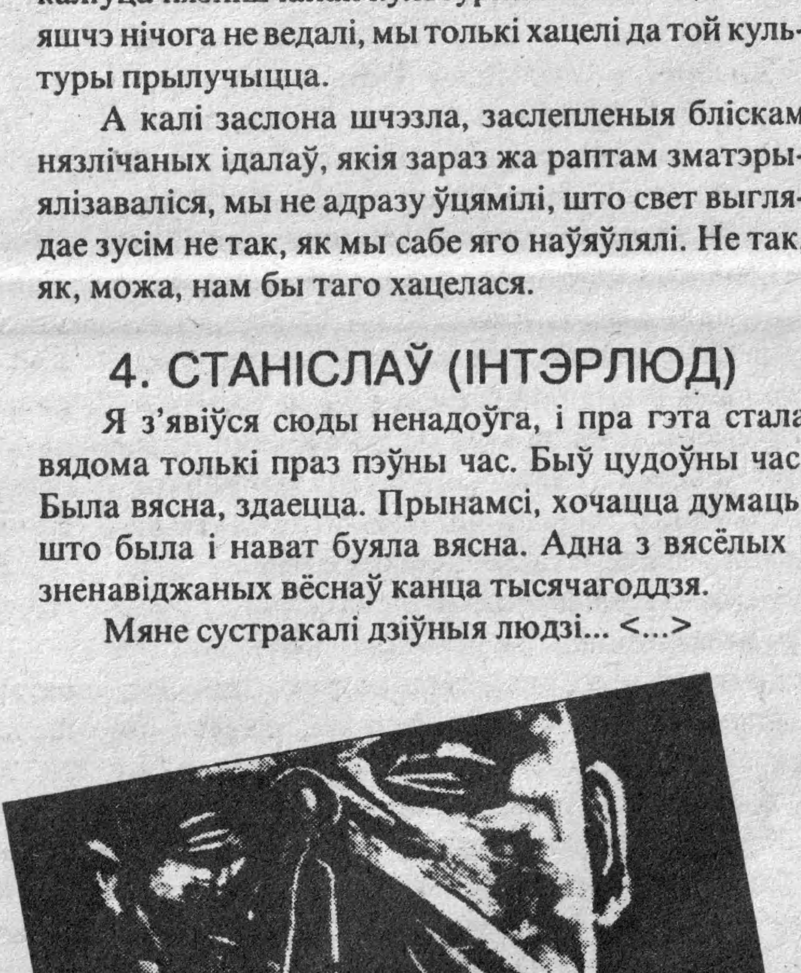
Таму якраз не інфармацыйная ізаляванасць была найвялікшым ліхам, а тое, што гэтая ізаляванасць была няпоўнай. Бо ўсё, чаму ўдалося пранікнуць скрозь нашу друшляковую жалезную заслону, мы ўспрымалі абсалютна некрытычна — як беспярэчны факт сусветнай культуры, як штосьці такое, што ўжо не патрабуе ніякай ацэнкі і павінна быць неадкладна ўнесена ў нашы дамарослыя рэестры. Зрэшты, непераборлівасць не толькі этычная, а й нават эстэтычная, выявілася інтуітыўна ўлоўленым знакам часу. Мы яшчэ не знал, што культура татальная і *ўсе*абсяжная, што яна як *су*светны монстр пажэрла ўсё, што не засталося ні каліўца нязнішчанай культурнай экзістэнцыі. Мы яшчэ нічога не ведалі, мы толькі хацелі да той культуры прылучыцца.

А калі заслона шчэзла, заслепленыя бліскам нязлічаных ідалаў, якія зараз жа раптам зматэрыялізаваліся, мы не адразу ўцямілі, што свет выглядае зусім не так, як мы сабе яго наўяўлялі. Не так, як, можа, нам бы таго хацелася.

4. СТАНІСЛАЎ (ІНТЭРЛЮД)

Я з'явіўся сюды ненадоўга, і пра гэта стала вядома толькі праз пэўны час. Быў цудоўны час. Была вясна, здаецца. Прынамсі, хочацца думаць, што была і нават буяла вясна. Адна з вясёлых і зненавіджаных вёснаў канца тысячагоддзя.

Мяне сустракалі дзіўныя людзі... <...>

— **А.А.)** ў часе яго першага праезду праз Беларусь і бойкатавала вечар, наладжаны для яго ўшанаваньня. Повадам для бойкатаваньня служыў адказ Горкага ўкраінскаму пісьменьніку Сьлісарэнка на зварот да Горкага ў справе перакладу яго твораў на ўкраінскую мову. Адказ гэты Горкі потым сам асудзіў і прызнаў няправільным, але мы на падставе яго лічылі Максіма Горкага расейскім вялікадзяржаўнікам і зусім ігнаравалі характар і зьмест яго творчасьці".

Таму і цягнуліся беларускія пісьменьнікі да братэрскай Украіны. Таму салідарызаваліся з патрабаваньнямі, перакананьнямі і барацьбой украінскіх калегаў. А ўся гэта камуністычная і пралетарская траскатня ў творчасьці была палітычнай кан'юнктурай, і, як прызнаваўся Дудар, яна ў большасьці выпадкаў з'яўлялася насуперак уласным перакананьням і схільнасцям.

Зараз вядуцца спрэчкі ў беларускім друку, што ж такое кан'юнктура? Кан'юнктура — ёсьць прымус, пераважна палітычны. На гэтым прыкладзе няцяжка распазнаць сёньняшнюю кан'юнктуру. Таксама няцяжка ўявіць, якія патрэбны ўмовы для стварэньня непрымусовай літаратуры. Зразумела, найперш неабходна пабудаваць дэмакратычнае грамадства. На жаль, да гэтага Беларусі яшчэ далёка. Але ўжо зарз можна стварыць сетку незалежных культурніцкіх арганізацыяў і літаратурных выданьняў і пачаць фармаваць прастору незалежнай (непрымусовай) беларускай літаратуры.

Гэтаму пытаньню і была прысьвечана міжнародная канфэрэнцыя Таварыства вольных літаратараў, якая адбылася 1 —2 лістапада ў Полацку. Яна мела назву "Незалежны літаратурны друк. Шляхі станаўленьня" і сабрала пераважна ініцыятараў прыватных выдавецкіх праектаў.

Выявілася цікавая культуралягічная тэндэнцыя. Стварэньне незалежных літаратурных выданьняў можна назваць тэстам на культурніцкі патэнцыял розных рэгіёнаў у той ці іншай краіне. На Украіне бясспрэчным лідэрам з'яўляецца Галіччына. Рэдактар івана-франкоўскага часопіса "Четвер" Юры Іздрык у сваім спавешчанні зрабіў агляд выдавецкіх праектаў Заходняй Украіны. Лепшыя ўкраінскія часопісы сёньня нараджаюцца менавіта тут: "Четвер", "І", "Плерома". Гэта выданьні вельмі высокага ўзроўню як зместавага, так і вонкавага, паліграфічнага. Вельмі аўтарытэтным украінскім літаратурным часопісам з'яўляецца "Сучасність", на пачатку 90-х гадоў гэтае выданьне пераехала з эміграцыі ў Кіеў і стала дамінантай украінскага літаратурнага жыцьця. Беларусь, на жаль, такога выданьня ня мае. Галіччына нарадзіла і самыя гучныя літаратурныя суполкі: Бу-Ба-Бу (Юры Андруховіч, Віктар Небарак, Аляксандр Ірванец), Лугасад (Іван Лучук, Назар Ганчар, Раман Садлоўскі). Менавіта гэтыя пісьменьнікі сёньня актыўна прэзэнтуюць украінскую літаратуру па-за межамі краіны. Напрыклад, творчасьці Бу-Ба-Бу быў прысьвечаны леташні 10-ы нумар варшаўскага часопіса "Literatura na swiecie". Урывак з апошняга рамана Юрыя Андруховіча надрукаваў люблінскі квартальнік "Kresy" 1/ 1996 (гэтая аповесьць нядаўна выйшла ў Польшчы асобнай кнігай) і г.д. Юры Андруховіч ня здолеў прыехаць у Полацак, але даслаў аўтару гэтых радкоў і ініцыятару канфэрэнцыі супольную кнігу Бу-Ба-Бу з надпісам: "Алесеві — з благословенням від Патріярха Ю.А." (Патрыярх — гэта пасада Андруховіча ў Бу-Ба-Бу).

На Беларусі, што ні дзіўна, найбольшы патэнцыял дэманструе не Заходняя Беларусь, а Полаччына і Віцебшчына. Кожны год тут нараджаюцца новыя і новыя выданьні: "Ксэракс Беларускі", "Калосьсе", "Край" (Наваполацак), "Браслаўскія сшыткі" (Браслаў), "Диалог. Карнавал. Хронотоп", "Философский поиск", "Идиот", "Віцебскі сшытак" (Віцебск). Напэўна, тыя культурніцкія традыцыі, якія сфармаваліся ў гэтых мясцінах у даўнія часы, нікуды ня зьніклі, яны чакалі свайго часу — спрыяльнага для рэалізацыі і разьвіцьця. Як толькі былі ліквідаваны ідэалягічнае пільнаваньне і забарона на прыватную ініцыятыву, пачаўся працэс узнаўленьня старых пазыцыяў, каб рушыць далей. Калі такія цэнтры, як Полацак, Віцебск, здольныя засноўваць літаратурна-культуралягічныя выданьні, дык невялічкія гарады (Браслаў, Паставы, Мёры, Глыбокае) "сасьпелі" да ўласных краязнаўчых выданьняў. І як прыклад — нараджэньне "Браслаўскіх сшыткаў" (рэдактар Кастусь Шыдлоўскі).

Менск набывае іншую "спэцыялізацыю" — паліталёгія, філязофія, сацыялёгія. З'яўленьне ў гэтым годзе часопіса "Фрагмэнты" (выдавец — Цэнтар эўрапейскіх досьледаў і культурных ініцыятываў "Эўрофорум") сталася добрай ілюстрацыяй гэтага працэсу. У гэтым жа рэчышчы "працуе" ў выкананьні некалькіх калектываў актыўна зьдзяйсняемы праект — сэрыя кніг "Адкрытае грамадзтва", заснаванае Беларускім Фондам Сораса. Дастаткова ўзгадаць назвы кніг з гэтай сэрыі (аўтары — выбітныя сусьветныя мысьляры): "Філязофскае здуменьне", "Уводзіны ў палітыку", "Выбух камунікацыі", "Сучасная культурная антрапалёгія", "Гаваркія істоты: уводзіны ў псыхалінгвістыку" і г.д.

На сёньняшні дзень застаецца дзве культурніцкія нішы, у якіх практычна адсутнічаюць недзяржаўныя выданьні — літаратуразнаўства і візуальнае мастацтва. Калі адсутнасьць пэрыядычных выданьняў у нішы візуальнага мастацтва нейкім чынам кампенсуецца мастацкімі каталёгамі і брашурамі, якія выходзяць з нагоды якойсьці падзеі, юбілею творцы, дык у нішы літаратуразнаўства гуляе вецер. Гэта, напэўна, і ёсьць галоўнай прычынай кволасьці беларускае літаратурнае крытыкі. А адсюль — і аморфнасьці ўсяго літаратурнага працэсу. Хто здолее заснаваць незалежны літаратуразнаўчы часопіс — пакуль застаецца таямніцай. І справа тут ня ў сродках і ўмовах, а ў адсутнасьці адпаведнай асобы. Цалкам верагодна, што будучы галоўны рэдактар гэтай восеньню толькі паступіў на першы курс філфака.

лістапад, 1996 г.

---

[1] Хвілёвізм — плынь ва ўкраінскай мастацкай літаратуры ў другой палове 20-х гадоў. Атрымала назву ад яе аўтара Міколы Хвылёвага (1893 — 1933). Сутнасьць яе палягае ў тым, што Украіна не прайшла праз капіталістычны этап разьвіцьця і каб стаць вялікай дзяржавай, яна павінна прайсьці гэты пэрыяд паскоранымі тэмпамі, выкарыстоўваючы жорсткія мэтады кіраваньня. Хвылёвы разьвіваў тэорыю барацьбы дзьвюх культур — украінскай і рускай, прапаноўваў арыентавацца ўкраінскай культуры на Захад, стварыць "адзіны нацыянальны фронт". Найбольш пасьлядоўна гэтая тэорыя выкладзена ў рамане М.Хвылёвага "Вальдшнэпы" (1927).

[2] Цытаты ўзяты з кнігі Ул.Міхнюка "Арыштаваць у высылцы: дакумэнтальны нарыс пра Алеся Дудара". — Мн.: БелНДІДАС, 1996.

6. ВЫЯСНЕННЕ (EXPLICATIO IN ENUMERATIO SIMPLEX)

Не буду больш прыкідвацца паэтам і ў які раз запэўніваць, нібы пачыналася вясна. Скажу толькі, што быў час, калі яшчэ нічога не было. А быў сам час. Ён ужо не меў ніякіх адзнак, не быў часам чагосьці ці кагосьці, але яшчэ быў часам, часамі нават неблагім. На жаль, гэта стала зразумелым адно цяпер, сёння, гэтым разам, калі словы "цяпер", "сёння", "гэтым разам", "час" больш нічога не азначаюць. Мы (*памятаеце, чаго не трэба разумець?*) пажадліва і хапатліва лавілі манну інфармацыі, хаця гэта, мабыць, была ніякая не манна, а хрэстаматыйная эдэмская садавіна. Мы напіхаліся ёю па самую завязку. Мы мацалі бажкоў, балваноў, ідалаў, не могучы нават як след расчаравацца, бо трэба было перамацаць яшчэ цэлыя купы — столькі іх накляпалі, пакуль мы сабе мірна раслі на адной шостай частцы зямной кулі. Мы ўкладалі міфалагічныя слоўнікі, вучыліся расшыфроўваць невядомыя знакі, набывалі коды, класіфікавалі спосабы класіфікацый, рэгістравалі рэестры, якіх станавілася ўсё больш. І, апрача гэтага, яшчэ паспявалі жыць. Усё, што мы раней знаді пра жыццё з кнігаў, пераказаў, кіно, легендаў, кружэлак, чутак, анекдотаў, цяпер ужо можна было рэалізаваць уласнаручна.

Вольнае мастацтва? — калі ласка.

Незалежны часопіс? — памагай Божа.

Альтэрнатыўная музыка? — з вялікім задавальненнем.

Фестывалі, выстаўкі, акцыі? — з дужай ахвотай.

Багемныя спацэхі? — з уцехаю.

Выявілася, што ў нас ёсць усё, што патрэбна для такога жыцця. Праўда, у мініяцюры, можа, нават у мініяцюры шаржаванай. Тое, што ў метраполіях прадстаўляюць цэлыя сацыяльныя групы, слаі, у нас увасаблялі і высублімоўвалі асобныя людзі. Затое можна было выпіць філіжанку кавы з усім наяўным мясцовым масонствам. Або адбыць філасофскі дэкалог, які насамрэч быў дыялогам, а мог бы быць і маналогам, бо прадстаўнікі розных школаў ужываліся ў адным целе. Або пагаманіць з аракулам квакера-картэзіянства, што разглядае вучэнне Рыгора Скаварады скрозь прызму "Матраяны-самжыта Яджувэрды". Або пабачыць месію мпостпрактусталізму, які ў выглядзе прэзенту рассылае прэзідэнтам усіх краін праекты свайго ўпарадкавання свету. Або, у горшым выпадку, сустрэць на вуліцы падпітую кампанію, што рэпрэзентуе сабой значны дыяпазон украінскай паэзіі. Пагадзіцеся, даволі-такі зручнае, кампактнае, каб не сказаць —эргаманічнае ўпарадкаванне свету. Тое, дзеля чаго ў сталіцах, магчыма, давялося б удавацца ў пошукі, у Станіславе заўсёды было б у полі зроку, у межах слыху, пад рукой, а напару і проста блыталася б пад нагамі.

Праўда, патрэбны былі неабыякавыя здольнасці, каб адначасна лічыцца, скажам, рэдактарам, інжынерам (а даводзілася яшчэ ўтрымліваць сям'ю), мастаком, віяланчэлістам, паэтам і не захварэць пры гэтым на шызафрэнічнае раздваенне, растраенне, рассатненне асобы. А на адсутнасць здольнасцяў ніхто не наракаў. Кожны хацеў спрабаваць быць кожным, кожны прагнуў усяго.

Так, напрыклад, Міраслаў Ярэмак задэкляраваў свой замер стварыць і ўласнаручна зрэалізаваць усе стылі, плыні і кірункі выяўленчага мастацтва, якія б маглі ў свой час узнікнуць на гэтай тэрыторыі, але ў сілу вядомых абставін не ўзніклі і не заіснавалі. Ён адзін наважыўся зрэалізаваць страчаныя магчымасці некалькіх пакаленняў, і калі б тыя пакаленні знаді, што ў якімсьці калене ў іх будзе такі варты сімпатыі паслядоўнік, яны б прынамсі зніклі б з палёгкай альбо — што лягчэй — маглі дазволіць сабе не з'явіцца на свет зусім.

А Тарас Прахаска ў сваім татальным прагненні ахапіць усё, а можа, ва ўсеахопнай любосці да татальнасці сфармуляваў таўтанімічна-татэмічнае паймо ці катэгорыю "ўсягосці", якая якраз у сілу сваёй усягосці не змагла б ужо быць ні катэгорыяй, ні паймом, а толькі самой сабой. Універсітэцкі ж універсал Валадзімір Ешкліеў у сваю чаргу ўдасканальваўся ў пошуках універсальнага знаку, універсальнага закону, універсальнай уніі Універсалізму.

Усё гэта, безумоўна, была гульня, прымерванне самых разнастайных масак і строяў. Бо мы знянацку патрапілі ў гармідар сусветнага гардэробу, і трэба было як найхутчэй нешта выбраць, каб не згубіцца спасярод гэтай бліскавітай мітусні — скамячаных трыко , элегантных смокінгаў, злінялых джынсаў, вольнага крою мулярскіх фартухоў, вельветавых камбінезонаў, спарахнелых каптуроў, запасак, тунік, каўбоек, швэдраў, карсетаў, пулавераў, футболак, фуфаек, кальсонаў, шараварaў, панталонаў, галіфэ, шортаў, блузак, куртак, плашчоў, мундзіраў, камізэлек, фракаў, фрэнчаў, рапілью, пурпуэнаў, рэдынготаў, "скуранак", "штармовак", "вятровак", "талстовак", "цельнікаў", "бермудаў", "трэкаў", маек, майткаў, бюстгальтэраў, панчох, падвязак, калготкаў, легінсаў, шкарпэтак, гольфаў, гетраў, берэтаў, брылёў, цыліндраў, шапаклякаў, канацье, панам, "підарак", "гандонаў", "будзёнавак", "аэрадромаў", касак, кепі, цюбецеек, чалмоў, магерак, паранджэй, чэркесак, халатаў, хітонаў, сарафанаў, саванаў, сары, бікіні, насцягновых павязак, фігавых лісткоў. Бо карнавал не чакае, бо абяцаная радасць жыцця буяе тут жа за дзвярыма, і як не пераняцца хваляваннем, віталістычнай неўрастэніяй, калі ўсё, пра што ты столькі мроіў — вось яно тут, перад табой, дык паспяшай, лаві, хапай, пільней шукай —не памыліся ў выбары,

удыхай, удыхай на поўныя грудзі стагоднюю парахню,

убірай, убірай прасякнутае гістарычным потам шмаццё, увесь гэты культурны *second-hand*,

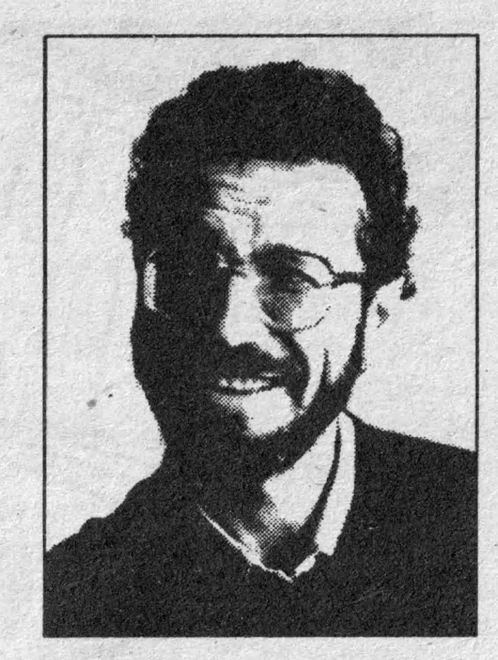
убівай, убівай у сябе архаічныя турботы пра ідэнтычнасць, стыль, мараль, традыцыю — эклектыка, *mixborder*, дыфузія, *fusion*, артыстычная неперабарлівасць, *cross-current*, даўно самі ўжо сталі ідэнтычнасцю, і стылем, і мараллю: этычна тое, што можна было змалпаваць: мастацкія прыёмы, філасофскія метады, спосабы выражэння, формы пратэсту і форму акуляраў, кодэксы гонару, хаду, жэсты, усмешкі, артыкуляцыю, слэнг, варыянты рэакцый, стэрэатыпы ўспрымання і спісы стэрэатыпаў, даўжыню валасоў і вышыню абцасаў, манеру паводзінаў, шырыню клёшаў, шырыню паглядаў, дыяпазон прынятага і пералік табу, рэцэпты нявымушанасці і перапісы кавы, маркі вінаў, парадак прычасця, камплекты комплексаў ды індэксы імператываў, спосабы курэння, каноны сцёбу і законы кайфу, правілы пісьма, разнавіднасці празорлівасці, размяшчэнне ды размер стыгмаў, размахі крылаў...

Аднак я, здаецца, ізноў захапіўся.

А ўся рэч палягала ў нашым падсвядомым намаганні як найхутчэй паскораным курсам набыць той досвед, які Еўропа набывала на працягу стагоддзя і які ў сілу абставін быў для нас раней не даступным (існуе нават ідыёма, што дзіўным чынам пасуе гэтаму выпадку: галопам па Еўропах) <...>

Неяк не бралася да ўвагі, папросту было не папулярным зважаць на тое, што цяперашні досвед Еўропы — гэта перадусім досвед дзвюх сусветных войнаў. Дый сёння пра гэта не дужа зручна гаварыць. А таму, напэўна, не варта адхіляцца ў бок некалькіх "generation perdue", звыраднелай арыстакратай ды розных артыстычных вырадкаў — легалізацыя мярзоты заўсёды адбывалася не без дапамогі маралізатараў, уласна кажучы, яны й былі найбольшымі мярзотнікамі. Няма таксама сэнсу заглыбляцца ў гісторыю, каб выкрыць хімераў пазітывізму ці рацыяналізму, ці яшчэ далей — каб прааналізаваць, сколькі рознай гідоты, адхіленняў і паскудстваў спарадзіў кананізаваны мастацтвам культ раннехрысціянскіх святых. І ўжо зусім бязглузда нагадваць, што ўся класічная еўрапейская культура базуецца на паганскай грэка-рымскай міфалогіі. Пра ўсё гэта можна было гаварыць сур'ёзна, калі б мова не была нагэтулькі семантычна перагружанай, абцяжаранай і перапоўненай, што гэта перапоўненасць перарастае ва ўбоства, нявызначанасць, паражнечу. І наўрад ці ўдалося, скажам, аддзяліць вынікі ад прычын. Тут дарэчна будзе прывесці апорыю Міраслава Ярэмака, якую ён выказаў у адказ на маё надта свежае назіранне пра тое, што Першая сусветная вайна спрычыніла з'яўленне мадэрнізму. Ён усклікнуў: "Ды не! Гэта дадаісты вінаватыя ў забойстве эрцгерцага Фердынанда!" Слушна. Правільна. Хранналагічная неадпаведнасць не азначае неадпаведнасці лагічнай. Хто знае, ці не арыентальныя падарожжы *Yellow Submarine* натхнілі Алену Блавацкую на пошукі Шамбалы. А рамантычны вобраз Фрэдзі Мэркюры запаліў Жыда на абарону правоў савецкіх педэрастаў. А постструктуралізм спарадзіў Кафку. А з'яўленне СНІДу паскорыла вынаход маргарыну і прэзерватываў. А Тарскі справакаваў Вітгенштайна. А пінкфлойдаўскія феерыі прывялі да ўзнікнення класічнага марфінізму. А зруйнаванне Берлінскага муру дадало шанцаў юнаму Адольфу. А Толкіен змадэляваў сістэму дзяржаўнага ўладкавання Аўстра-Венгерскай імперыі. А экуменізм Вайтылы спрыяў з'яўленню Лютэра. А Касталія Гесэ стала першавобразам разенкрэйцэрства. І так далей.

(Заканчэнне на стар. 12)

Ігар СІДАРУК

ПСЯЮГА

Першымі пайшлі глядзець Цімоха. Як хараша пахла ў хаце! Было ціха. Толькі прасьветлены шэпт мяшаўся з гаркаватым настоем хвоі:

— Ляжыць — бы на картачцы!

— Не раўня — галубок!..

— А кветак, гляньце: і настуркі, і браткі, і во — нават з магазіну — толькі звацьяк забылася...

— Ах, як хараша, як хараша!..

Пастаялі яшчэ. Памаліліся. Радасна паўздыхалі.

У хаце Тадоры адпявалі дзяцей. Двух малых жэўжыкаў, што ўчора яшчэ круціліся ваверчанятамі пад нагамі, а сёньня так ціха, так затоена шчыра падаліся да Нябёснага цалаваньня. Маляванымі лялькамі ляжалі яны ў абабітай чыстым блакітам труначцы. Здавалася, што зараз вось яны разам абдымуцца, зараз панясуць іх анёлкі на сваіх лёгкіх крылцах... Тадора стаяла побач, Тадора хавала ў глыбокіх сваіх самотных вачах дрыготкую, ледзь улоўную ўсмешку.

Потым перайшлі да Мацея. Ён толькі прымерваўся, толькі зьбіраўся. Сам агледзеў уважліва свечкі, што прынёс, сытны сьняданак прадчуваючы, апошнімі днямі ўсюдуісны кругленькі царкоўны служка, сам запаліў дрыготкі агеньчык, сам апрануўся ва ўсё белае.

— Ну, людцы, мае харошыя, бывайце! Я зараз, ужо... —толькі й вымавіў.

Калі хто і плакаў, то ад неадольнай тугі, ад невымоўнага ўсведамленьня: Божа! За што такая Узнагарода?.. за што такая Міласьць Твая?!

Побач з Мацеем лягла, аціхла, прымружыла светлыя вочы свае ягоная Ганка. У белай хусьцінцы, на белым, адпрасаваным руплівай, ужо п а д р ы х т а в а н а й рукой прасьцірадле.

Так і хадзілі яны ўсе, ад хаты да хаты, ад раньня да вечара, цалавалі трапятліва ўзнёсла-строгія вусны Пайшоўшых, мілажальна слухалі ўрачыста дрогкі трэск памінальных сьвечак...

І тут — надарылася. І хто толькі цягнуў яго за язык, і хто толькі даў яму волю!

— Людзі! Паслухайце! Пагляньце!.. Ды вы што?! Няўжо вочы зацяла вам, попелам магільным засыпала?! Мы ж дохнем, дохнем! Трупянеем, як тыя мухі! — гаварыў, як рэзаў, маладзён- не маладзён, аднак яшчэ не стары чалавек, што жыў на краі селішча, хадзіў заўсёды маўкліва, глядзеў на ўсіх з-пад ілба, а як звалі яго — аніхто ня ведаў. — У чым вы бачыце светласьць, у чым вы бачыце красоцьце? У тым, што ў гэтых во — палеглых ужо навечна — і ў жывых яшчэ гніль ёдкая кішкі разрывае, і сьмярдзючым гноем яны чавяцца? А дзеці каменнай крывёю харкаюць? І скура шмацьцём аблазіць з бабаў самых прыгожых і гладкіх калісьці? А ў мазгах такі боль, нібы цьвікі ў вочы!.. А пазногці — бы шалупіньне, а па целе ўсім — што ржавым пілаваньнем, а вантробы выкручвае разам са срачкаю*, а мяса — ад касьцей, а косьці — трэскаюцца і рэжуць, бы шкло, што каменем, каменем!..

Хвіліну ці якую другую ўсе стаялі ў зацятае моўкнасьці. А потым — напяліся, пасунуліся, выгукнулі:

— Ах ты, псяюга! Ах ты, курва нярэзаная! Што ж ты робіш, паскуда, тваю разапошнюю маць!..

Забівалі яго маўкліва, злосна, без шкадобы. Адно толькі гакаў хтосьці, прымерваючыся лаўчэй, адно яшчэ болей раз'юшвалі гарачыя пыркі п'янкое струменіцы, адно адыходзілі раз'ятраныя прэч тыя, хто па мёртваму малаціць рубчастымі ботамі ўжо не адужваў.

А потым разыходзіліся кожны па сваіх хатах. Пачарнелыя, з перакрыўленымі тварамі, з назаўсёдным недараваньнем гэтаму невядомцу. Нібы парушыў ён тое, што парушаць нікому ня дадзена, нібы скраў ён у іх самае блізкае і дарагое.

---

* Панос (дыялект.)

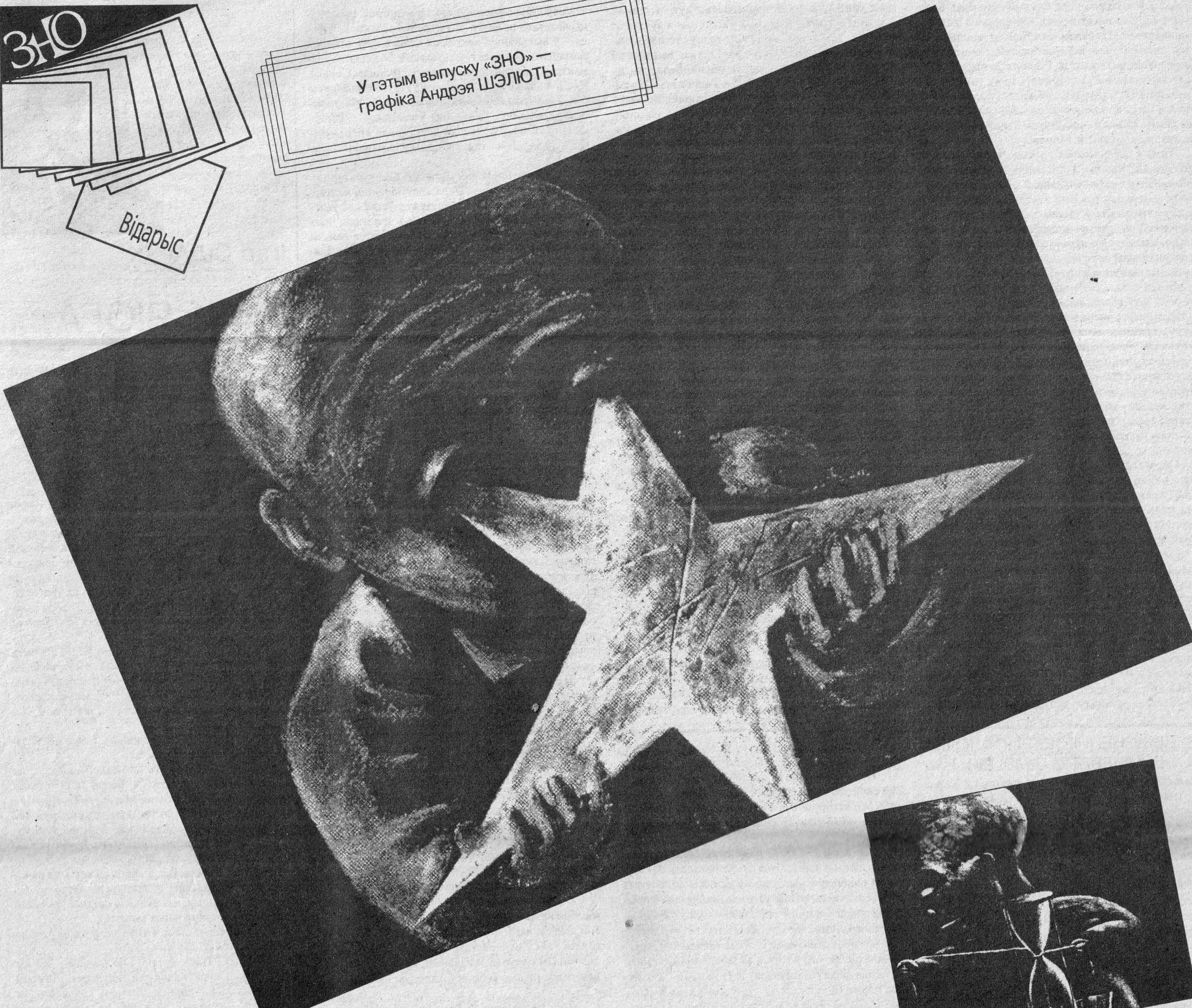
10 лістапада 1996 г.
м. Кобрынь

ЗНО

Відарыс

У гэтым выпуску «ЗНО» — графіка Андрэя ШЭЛЮТЫ

СТАНІСЛАЎ: ТУГА ПА НЕСАПРАЎДНЫМ*

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 10—11)

Дый вернемся да нашага Станіслава. У чым усё-ткі палягала задэкляраваная мною несапраўднасць? Не толькі ў дамінацыі гульнёвага моманту. Не толькі ў збітай эмітацыі. А насамперш — у гатоўнасці адмовіцца ад уласнага досведу, адкінуць усе раней набытыя крытэры, прынцыпы й поймы з адной толькі мэтай — пераняць досвед чужы, ненабыты. Я не буду згадваць тут пра ўнутраны поцяг да Еўропы, пра генетычную з ёй ідэнтыфікацыю — гэта супярэчліва, неактуальна і не апраўдвае нічыёй беспрынцыповасці. Гаворка ідзе перадусім пра тое, што глыбока закаранёныя ў нашай заміфілагізаванай экзальтаванай свядомасці вобразы фармальнай, эстэтычнай прыроды перарасталі ў архетыпы матывацый, выяўляліся здатнымі рэфармаваць способы быцця, рэканструяваць існасную прыроду асобы. Спробы пазычання "перадавога" досведу рабіліся ўсё больш рызыкоўнымі і нават перарасталі ў эксперыменты. Для кагосьці гэта скончылася не надта радасна, для кагосьці яшчэ трывае, але найважнейшае, што ў выніку падобных эксперыментаў з'явілася шмат самых разматых рэчаў і з'яваў: новых працягаў, кнігаў, палотнаў, музыкі, відовішчаў, пластыкі, кахання, часопісаў, жэстаў, словаў, маршрутаў, значэнняў, арго, знаёмстваў, фактур, кантактаў, акцый, структур, празрэнняў, узаемапранікненняў і г.д. Карацей кажучы, можна гаварыць пра ўзнікненне цэлай субкультуры, калі, праўда, не канкрэтызаваць момант з'яўлення і не фіксаваць трываласці існавання. Мяркую, на сёння яе ўжо не існуе, хоць у свой час яна змусіла гаварыць пра нараджэнне так званага "франкоўскага феномена". <...>

І на гэтым гісторыю НЕСАПРАЎДНАСЦІ можна ўважаць завершанай.

Кожны раман мае пачатк і канец, кожная адноснасць досыць адносная, на кожны неўроз — дастаткова псіхааналізаў.

Апісаная тут субкультура як цэласная арганічная з'ява, як унутрана апраўданае новаўтварэнне сёння ўжо не існуе, хоць бальшыня яе праяваў, пусціўшы парасткі і зазнаўшы пэўныя метамарфозы, жывуць і дагэтуль. Гэта й асобныя людзі, і пэўныя арганізацыйныя структуры, мікрасоцыумы, пункты скрыжавання, рытуалы, дыялекты і г.д. Хто змяніў поле дзейнасці, хто патрапіў сфармаваць уласнае вучэнне ды гадуе апосталаў, хто атрымаў прызнанне ў той жа Еўропы, хто пайшоў у падполле, хто лучыў пад крыло размаітых фондаў, хто адшукаў сваю нішу і пранікае ўглыб, а хто намагаецца ахапіць усё больш шырокія раўнінныя тэрыторыі быцця. Уласна кажучы, усё стала такім, як і ўсюды. Аднанакіраванасць засяродзілася ў броўнаўскім руху, сістэма патроху ідзе да тэрмадынамічнай раўнавагі, спакою-ў-хаосе. Франкоўскі феномен страціў сваю фенаменальнасць. Безумоўна, я не наважуся сцвярджаць, што, скажам, зніклі карнавальныя, балаганныя метады і формы, але карнавал стаў прафесійным, ператварыўся ў прафесію, да яго ставяцца не па-карнавальнаму сур'ёзна — гэта бізнес, гэта імідж, гэта спосаб выжывання. Працягваюцца і гардэробныя пацехі — напяльванне разнастайных масак і апратак, — аднак усё гэта больш выглядае на віртуознае музікхольнае травесці, адзін са спосабаў ажыўлення пачуццяў. Усё гэта — САПРАЎДНАЕ. Тут не да забаў, тут нават забавы — сапраўдныя-сапраўдзюсенькія, асвечаныя святасцю граху.

7. ЗАПЯРЭЧАННЕ СКАЗАНАГА

Сам час, здаецца, супыніцца і паспрабаваць прааналізаваць, што нам тут аўтар набалбатаў.

Не могуць не кідацца на вочы некаторыя прыкрыя неадпаведнасці:

Па-першае, усяляк унікаючы азначэння аднаго з ключавых для дадзенага артыкула пайма "Мы", больш таго — дэкляруючы яго неазначанасць і нават удаючыся пры гэтым да розных штукарстваў, аўтар усё ж канкрэтызуе пэўнае кола людзей, навязвае ўласныя, даволі-такі суб'ектыўныя характарыстыкі і спрабуе сфармаваць пэўнае паняткавае поле. Праўда, спробы гэтыя падаюцца нам досыць нязграбнымі — пры ўсёй лексічнай і семантычнай непераборлівасці (што прывяло да страшэннай засмечанасці, сэнсавай непралазнасці, стылёвай неаднароднасці тэксту) аўтару так і не ўдалося тактоўна абгрунтаваць правамернасць двух іншых ключавых поймаў "САПРАЎДНАГА" І "НЕСАПРАЎДНАГА". Бо не зважаючы на агульнадаступнасць хадульных аўтарскіх прыёмаў, упаасобку адвольна-гульнёвага камплектавання антанімічных параў тыпу *несапраўднае* "САПРАЎДНАЕ" ды *сапраўднае* "НЕСАПРАЎДНАЕ", пачатковыя тэзы так і застаюцца недаведзенымі. Аўтар забывае, што антыноміяй прадугледжваецца аднолькава пераконлівае, гранічна паслядоўнае даводжанне абодвух узаемавыключальных цверджанняў — ды замiж логікі ён надае моцную эмацыйную афарбоўку рэчам, якія патрабуюць ці то сцвярджэння, ці то запярэчання. Адпаведна тое, што вымагае быць даведзеным, набывае пэўныя апраўдальныя, пазітыўныя і нават паэтычныя рысы, а тое, што ў дадзены момант павінна аргументавана запярэчвацца, перакрэсліваецца ўсепераможным пафасам негацыі.

Па-другое, падобная метадалагічная недысцыплінаванасць прыводзіць і да храналагічнай нявызначанасці. Апісваныя з'явы і падзеі нібыта адбываюцца ў выразліва акрэслены часавы прамежак, прычым несупынна акцэнтуецца яго нязначная працягласць. Аднак мала таго, што канкрэтны час нідзе не паказаны, уважлівы чытач заўважыць — некаторыя рэчы тычацца не толькі розных па характары этапаў гістарычнага працэсу, а й даволі значных гістарычных перыядаў!

Аўтар увогуле досыць своеасабліва трактуе праблему часу. Ён, відавочна, адчуўшы граматычную ды знакавую вычарпанасць разнастайных эсхаталагічных пабудоваў тыпу "канец літаратуры", "канец гісторыі", "канец тысячагоддзя", "канец рэфлексіі" і г.д., мадэлюе сітуацыю "пазачасся", не абвяшчаючы памежнага, выточнага пункту "канца часоў". Пазачассе для яго пазбаўленае якіх-колечы адзнак, характарыстык, дамінантаў, анталагічнай мэтазгоднасці <...>

Па-трэцяе, што само па сабе кансеквентна, кідаецца на вочы нявызначанасць месца. Аўтар вылучае два тапонімы —"Станіслаў" ды "Еўропа" і, нібыта, намагаецца ўявіць іх як пэўную парадыгму — ці то канстатаваць іхную існасную сінанімічнасць, ці то апісаць аманімічны дубль. Аднак спавяданая аўтарам тэорыя ўзросту семантычнай энтрапіі прызнае за поўную бессэнсоўнасць свядомае ўжыванне знакаў і паймоў, якія пры нязменным імені набываюць незлічоную колькасць значэнняў. Відавочна, гэта ў першую чаргу тычыцца пайма "Еўропа". Нам здаецца, што з такім жа поспехам, не змяняючы ні формы, ні зместу артыкула, можна было б звярнуцца да імёнаў-паймоў "Усход", "Амерыка", "свет", "цывілізацыя" і г.д. Варта заўважыць, праўда, што аўтар з дапамогай спраўных, а напару й хвацкіх рытмічна-фанетычных пабудоваў вытварае пэўныя сінтагмы, якія ў дадзеным кантэксце дазваляюць імітаваць прысутнасць *уяўленняў пра значэнні*. Аднак паколькі пайма энтрапіі распаўсюджваецца аўтарам не толькі на галіну семіялогіі, а і ўжываецца што да культуры наагул, надуманасць падобных пабудоваў відавочная. <...>

З украінскай мовы пераклаў
Валерка БУЛГАКАЎ

* Тэкст скарочаны